

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Natálie Kelemenová

Vliv volebního systému na stranický systém pro volby do Poslanecké sněmovny
Parlamentu České republiky se zaměřením na výsledky voleb v roce 2021

Bakalářská práce

Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Vliv volebního systému na stranický systém pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky se zaměřením na výsledky voleb v roce 2021 vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje. Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 79 709 znaků včetně mezer.

V Ostravě dne 31. března 2023

.....

Kelemenová Natálie

Poděkování

Na tomto místě bych ráda bych poděkovala vedoucímu své bakalářské práce Mgr. et Mgr. Ondřeji Filipcovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, cenné rady, přístup při konzultacích, věcné připomínky, a především za čas, který mi při vedení mé bakalářské práce věnoval.

Obsah

Úvod	5
1. Hlavní teoretická východiska volebních systémů	9
1.1 Politologický pohled	9
1.2 Sociologický pohled	11
1.3 Parametry volebních systémů	12
1.3.1 Většinové volební systémy	13
1.3.2 Poměrné volební systémy	14
2. Volební reformy v České republice	18
2.1 Přejchod k demokracii	18
2.2 Období opoziční smlouvy	20
2.2.1 Vynucená volební reforma z roku 2000	22
2.3 Období od roku 2006 do roku 2009 a tzv. druhé Topolánkovy vlády	23
2.4 Vládní reforma 2021	25
3. Vliv volebního systému na stranický systém ve sněmovních volbách v roce 2021	28
3.1 Porovnání úpravy volebních systémů	28
3.2 Analýza výsledků voleb z roku 2021	30
Závěr	34
Přílohy	36
Seznam příloh:	36
Seznam zdrojů	41
Abstrakt	45
Klíčová slova.....	45
Abstract	45
Key words	45

Úvod

Dne 2. února 2021 Ústavní soud přijal nález, který zrušil část volebního zákona. Ústavní soud tak udělal na základě návrhu skupiny senátorů, kteří namítali porušení ústavnosti některých jeho částí. Problém shledávali především v užívané D'Hondtově metodě přepočtu hlasů na mandáty v kombinaci s rozdělením České republiky do čtrnácti různě velkých volebních krajů a v uzavíracích klauzulích pro vstup kandidujících stran a koalic do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Tvrdili, že malé strany pro získání mandátů potřebují ve volbách získat více volebních hlasů než strany velké, což porušuje ústavní princip rovnosti volebních hlasů a rovnosti šancí kandidujících subjektů. Ústavní soud dospěl k závěru, že většina námitek je důvodná, a proto některá z napadaných ustanovení zrušil, a to bez odkladného účinku. Zákodáři tak museli okamžitě reagovat a schválit novelu volebního zákona účinnou pro již vyhlášené volby na podzim 2021. Tento nález vyvolal rozsáhlé debaty nejen na politické scéně a mezi odborníky, ale i mezi širokou veřejností. Bylo potřeba najít variantu, která by splňovala parametry nastavené Ústavním soudem a zároveň by nabízela spravedlivější rozdělování mandátů, a to v souladu s čl. 18 odst. 1 Ústavy, který pro volby do Poslanecké sněmovny presumuje užití zásad poměrného zastoupení. Tyto události vedly k větší analýze dopadů jednotlivých volebních systémů a jejich částí na výsledky voleb a jejich proporcionalitu, což mě inspirovalo k volbě právě tohoto tématu.

Bakalářská práce nastiňuje základní teoretické poznatky ze studia volebních systémů, a to v rozsahu pro volební systémy užívané zejména pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Dále se zabývá volebními systémy na území České republiky, jejich vlivem na stranický systém a jejich právní úpravou, pro kterou je stěžejní zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky, který byl v průběhu let několikrát novelizován. Časově je práce soustředěna do období po vzniku samostatné České republiky (respektive Československa) v roce 1990 do roku 2021, a to se zaměřením na čtyři stěžejní období pro utváření volebních systémů na našem území.

Cílem práce je porovnat vliv přechozí právní úpravy volebního systému s tou aktuální, a to na výsledcích voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2021. Práce se pokusí zodpovědět následující výzkumnou otázku:

Jaký vliv na výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky roku 2021 měla nová úprava volebního systému?

Práce je psaná formou diachronní komparace, kdy porovnává jednotlivé volební systémy a jejich vlivy na stranický systém v České republice. V první části převažuje popisná metoda,

kteřá klasifikuje volební systémy. V další části práce sleduje proměny volebních systémů v období od roku 1990 do roku 2021. V poslední části práce srovnává vliv volebních systémů na výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2021 a jejich vliv na stranický systém v ČR. Práce je rozdělena do tří kapitol, které se navzájem prolínají. První kapitola se zabývá teoretickým uchopením tématu volebních systémů a je dělena do tří podkapitol. První podkapitola se zabývá politologickým uchopením volebních systémů. Postupně rozebírá pohledy jednotlivých významných autorů, především Maurice Duvergera a Giovanniho Sartoriho a jejich koncepcemi volebních zákonů. Druhá podkapitola se zaměřuje především na tzv. konfliktní linie, které představují sociologický přístup k volebním systémům. Třetí podkapitola se věnuje samotným volebním systémům, především jejich definici a jejich principům fungování. V této podkapitole je z důvodu zaměření tématu bakalářské práce věnován větší prostor poměrným volebním systémům.

Ve druhé kapitole je ve čtyř podkapitolách popsán vývoj volebního systému pro sněmovní volby v České republice. První podkapitola sleduje formování volebního systému po roce 1990 v souvislosti s pádem totalitního režimu a následným rozpadem Československé federace. Druhá podkapitola se soustředí na období tzv. opoziční smlouvy v letech 1998–2002. Následující podkapitola rozebírá pokus o volební reformu tzv. druhé Topolánkovy vlády mezi lety 2006 a 2009. Čtvrtá a poslední podkapitola rozebírá poslední volební reformu sněmovního volebního systému, která proběhla v důsledku velkého volebního nálezu Ústavního soudu z února 2021.

Třetí kapitola analyzuje výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2021. V první podkapitole jsou popsány rozdíly mezi předchozím volebním systémem, který byl zrušen Ústavním soudem a nynějším volebním systémem, podle kterého proběhly sněmovní volby na podzim 2021. V druhé podkapitole je analyzován průběh rozdělování mandátů dle nové i původní úpravy volebního systému na výsledcích voleb z roku 2021 v kontextu proporcionality.

Tématem volebních systémů se zabývá moderní česká politologie. Téma je v českém prostředí bohatě zpracováno, a to jak z teoretického hlediska, tak i z praktických modelových situací. Mezi významné české autory řadíme politologa Tomáše Lebedu, jehož článek v Sociologickém časopise s názvem „*Hlavní proměnné proporčních volebních systémů*“¹ je stěžejní pro tuto práci. Článek rozebírá jednotlivé proměnné volebních systémů a analyzuje jejich vliv na něj. Ve svých dalších člancích „*Teorie reálné kvóty, alternativní přístup k měření*

¹LEBEDA, Tomáš. Hlavní proměnné proporčních volebních systémů. *Sociologický časopis* [online], 2001, roč. 37, č.4, s. 425-448 [cit. 20. února 2023]. Dostupné z: <https://esreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2001/04/03.pdf>

volební proporcionality“² a „Proporcionalita volebních formulí poměrných systémů“³ se Lebeda zaměřil na rozbor proporcionality volebních systémů a způsoby jejího měření. Lebeda své články opírá o modelování výsledků voleb z různých let. Politologa Michala Klímu lze vyzdvihnout díky jeho práci uveřejněné v Politologickém časopise s názvem „Volební reforma v České republice v letech 1998-2000“⁴, která podrobně mapuje poněkud ojedinělý průběh při projednávání a přijímání volební reformy v době opoziční smlouvy. Přijatou volební reformou se zabýval také ve svém článku uveřejněném v Politologickém časopise pod názvem „Poměrně „nepoměrný“ volební systém po novelizaci zákona o volbách do Parlamentu ČR“⁵. V článku reaguje na volební reformu z července 2000 a prostřednictvím modelových výsledků poukazuje na skutečnou nepoměrnost nově zavedeného volebního systému.

Mezi stěžejní českou literaturu bychom mohli zařadit dílo „Strany, volby a demokracie. Od Duvergera k Sartorimu a dále“⁶ editované Miroslavem Novákem, jenž rozebírá koncepcce volebních a stranických systémů z pohledu mnoha významných světových autorů. Dalším významným dílem je kniha vydaná kolektivem Romana Chytilka, Jakuba Šeda, Dalibora Čaloudy a již zmíněného Tomáše Lebedy s názvem „Volební systémy“.⁷ Kniha se snaží poukázat na dynamičnost volebních systémů, a že i drobné změny v jejich nastavení může přinést značně rozdílné výsledky. Pro sledování vývoje volebního systému na našem území je významná publikace Jakuba Charváta, který se tématu bohatě věnoval ve své knize „Politika volebních reforem v ČR po roce 1989“.⁸ Tato kniha dala výchozí rámec pro druhou kapitolu práce, protože přehledně a uceleně představuje dění v České republice mezi lety 1989 a 2009.

Základy pro výzkum vlivu volebních systémů na ten stranický položil Maurice Duverger. Ve své publikaci přeložené do češtiny pod názvem „Politické strany“⁹ položil základy teorie pro výzkum vlivů mezi volebními a stranickými systémy, známou jako Duvergerovy zákony.

² LEBEDA, Tomáš. Teorie reálné kvóty, alternativní přístup k měření volební proporcionality. *Sociologický časopis* [online], 2006, roč. 42, č. 4, s. 657-681 [cit. 15. března 2023]. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2006/04/03.pdf>

³ LEBEDA, Tomáš. Proporcionalita volebních formulí poměrných systémů. *Sociologický časopis* [online], 2006, roč. 42, č. 5, s. 883-912 [cit. 15. března 2023]. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2006/05/03.pdf>

⁴ KLÍMA, Michal. Volební reforma v České republice v letech 1998–2000. *Politologický časopis* [online], 2000, roč. 1, č. 3, s. 223-241 [cit. 11. března 2023]. Dostupné z:

<https://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2000/3/2000-3-2-K1%C2%B0ma-Volebn%C2%B0reforma%20v%20%C2%A8esk%C4%81%20republice%20v%20letech%201998-2000.pdf>

⁵ KLÍMA, Michal. Poměrný „nepoměrný“ volební systém po novelizaci zákona o volbách do Parlamentu ČR. *Politologický časopis* [online], 2000, roč. 1, č. 4, s. 334-360 [cit. 11. března 2023]. Dostupné z:

<https://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2000/4/2000-4-2-K1%C2%B0ma-Pom%C5%8Drn%C5%BE%20nepom%C5%8Drn%C5%BE%20volebn%C2%B0syst%C4%81m.pdf>

⁶ NOVÁK, Miroslav (ed.). *Strany, volby a demokracie: od Duvergera k Sartorimu a dále*. Praha: SLON, 2016, 516 s.

⁷ CHYTILEK, Roman a kol. *Volební systémy*. 4. vydání. Praha: Portál, 2009, 376 s.

⁸ CHARVÁT, Jakub. *Politika volebních reforem v ČR po roce 1989*. Praha: Grada, 2013, 232 s.

⁹ DUVERGER, Maurice. *Politické strany*. Praha: Karolinum, 2016, 492 s.

Na Duvergerovo dílo navázal politolog Giovanni Sartori, který ve svém díle „*Srovnávací ústavní inženýrství*“¹⁰ interpretoval Duvergerovy zákony a podrobil je bohaté kritice. Sám Sartori pak v díle předložil svou vlastní úpravu zákonů, ve kterých obohatil ty Duvergerovy o další prvky a sporné případy.

Práce také vychází z příslušných zákonů, které se vztahují k reformám volebního systému. Stěžejním je zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky. Nelze opomenout ani ústavní základy pro konání voleb v České republice, a to zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, která v hlavě druhé upravuje moc zákonodárnou a stanovuje základy pro konání voleb do Parlamentu České republiky. Jako zdroj číselných volebních dat byly pro práci použity stránky Českého statistického úřadu.

¹⁰ SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: SLON, 2001, 238 s.

1. Hlavní teoretická východiska volebních systémů

Jedním ze základních pilířů demokratického státu je možnost občanů vybrat si své politické reprezentanty skrze volby. Aby volby mohly plnit svou funkci, musí existovat soubor předem stanovených pravidel, které nám určují nejen samotný průběh voleb, ale také jaký mají vliv na politický a stranický systém v zemi. Tento soubor pravidel nazýváme souhrnně volební systémy.

Cílem této kapitoly je poskytnout základy teorie výzkumu volebních systémů a představit jejich výchozí principy fungování. Z důvodu rozsahu práce je kapitola soustředěna pouze na ty informace, které jsou stěžejní pro téma volebních systémů užívaných pro volby do Parlamentu České republiky. Ústava stanovuje pro volby do Poslanecké sněmovny užití zásad poměrného systému, pro volby do Senátu naopak zásady většinového systému.¹¹ V kapitole je s ohledem na téma bakalářské práce podrobněji rozebrán systém poměrného zastoupení.

1.1 Politologický pohled

Základy pro zkoumání vlivů a vztahů mezi volebními a stranickými systémy položil na přelomu druhé poloviny 20. století francouzský politolog, sociolog a politik Maurice Duverger. Takzvané Duvergerovy zákony, které popsal ve své stěžejní publikaci *Politické strany*¹² z roku 1951, položily teoretická východiska pro zkoumání vztahů mezi volebními a stranickými systémy. Vztah spatřoval zejména v kauzálním vztahu mezi volebními a stranickými systémy.

Podle Duvergera jsou stranické systémy složeny z mnoha složitých faktorů, které dělí do dvou základních skupin. První z nich jsou faktory, které jsou vlastní dané zemi. Mezi ně řadí například tradici a historii daného území, etnické složení či národnostní rivalitu v zemi. Druhá skupina faktorů má obecný charakter, společný všem zemím. Rozlišuje celkem tři hlavní skupiny obecných faktorů: socio-ekonomické faktory, ideologické faktory a technické faktory. Vliv posledního z uvedených Duverger popisuje jako dvoustranný vztah, kdy volební systém ovlivňuje ten stranický a naopak.¹³ Oba systémy tak považuje za „prvky jednoho celku, které lze jen zřídka od sebe izolovat“.¹⁴

Na základě těchto poznatků Duverger zformuloval tři hypotézy, známé pod názvem Duvergerovy zákony, popisující obecný vliv volebního systému na uspořádání stran, jejich počet a sílu. Volební systém představuje jako nezávislou proměnnou, která ovlivňuje stranický systém. První z Duvergerových zákonů říká, že poměrné zastoupení (proporční systém)

¹¹ Čl. 18 odst. 1 a 2 zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

¹² Z francouzského originálu *Les Partis Politiques*

¹³ DUVERGER, Maurice. *Politické strany*. Praha: Karolinum, 2016, str. 229

¹⁴ Tamtéž

podporuje vznik systému s mnoha disciplinovanými a stabilními stranami a vede k multipartismu¹⁵. Ve druhém zákoně uvádí, že dvoukolový většinový systém vede ke vzniku mnoha flexibilních, relativně stabilních, ale závislých stran (umírněný multipartismus). Třetí zákon tvrdí, že jednokolový většinový systém napomáhá vzniku stranického dualismu¹⁶. V zákonech lze nalézt základní mechanismus působení vztahu mezi volebními a stranickými systémy, který má ale mnoho nedostatků a výjimek.

Duvergerovy zákony započaly diskusi mezi autory na celá další desetiletí. Jedním z nejvýznamnějších autorů byl italský politolog Giovanni Sartori, který později předložil i svou vlastní úpravu zákonů. Navzdory Sartoriho „*nespokojenosti s Duvergerovou pionýrskou prací*“¹⁷ mu však také autor dával za zásluhy, že „*uchopil téma při neexistenci obecné teorie*“.¹⁸ Ve svém stěžejním díle *Srovnávací ústavní inženýrství*¹⁹ Sartori předkládá vlastní soubor pravidel a hypotéz, které navazují na Duvergerovy hypotézy a vedou k vytvoření komplexní úpravy v podobě čtyř zákonů, ve kterých pracuje s pojmy jako je systémová strukturovanost a voličský rozptyl²⁰, jež považuje za nutné podmínky těchto zákonů.²¹

Debata týkající se Duvergerových i Sartoriho zákonů pronikla i do českého prostředí. Například Maxmilián Strmiska považuje Sartoriho koncepci zákonů za mimořádně důležitou a zejména po teoreticko-metodologické stránce za velmi podnětnou, avšak stejně jako u Duvergerových prací nevyklučuje nepředpojatou diskusi o „slabých místech“ těchto koncepcí.²² Tomáš Lebeda k Duvergerovým zákonům říká, že: „*byly pravděpodobně prvním pokusem o obecné shrnutí kauzalit mezi volebním a stranickým systémem a položily základ pro nekončící odbornou diskusi*“.²³

Do popředí zájmu komparativně politologického výzkumu posunul volební systémy Douglas Rae, který ve své disertační práci *The Political Consequences of Electoral Laws* z roku

¹⁵ Stranický systém, ve kterém se vyskytují více než dvě relevantní strany

¹⁶ Stranický systém, v němž se vyskytují dvě silné strany, které získávají většinu volebních hlasů

¹⁷ SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005, s. 6

¹⁸ Tamtéž

¹⁹ SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: SLON, 2001, 238 s.

²⁰ Představuje dostatečně velkou koncentraci voličských hlasů napříč volebními obvody, kterou je nutné získat pro relativní většinu v případě většinového volebního systému nebo splnění kvóty v případě poměrného volebního systému.

²¹ SARTORI: *Srovnávací ústavní...*, s. 59

²² STRMISKA, Maxmilián. Volební systémy a stranicko – politické soustavy: „silné“ volební systémy, stranické systémy a Sartoriho „volební zákony“. *Středoevropské politické studie* [online], 2001, roč. 3, č.4 [cit. 20. února 2023]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepst/issue/archive>

²³ LEBEDA, Tomáš. Dopady dvoukolového většinového systému na reprezentaci stran v českém Senátu. *Sociologický časopis* [online], 2011, roč. 47, č. 2, s. 246 [cit. 20. února 2023]. Dostupné z: <https://review.soc.cas.cz/pdfs/csr/2011/02/02.pdf>

1967 užil kvantitativní metody sběru a analýzy dat, a to v podobě kvantitativního kontinua, což způsobilo zásadní změnu na poli studií volebních systémů.²⁴ Rae se tímto přístupem pokusil definovat a kategorizovat individuální typy volebních systémů a rozebrat jejich nejpodstatnější účinky na stranicko-politické soustavy.²⁵ Identifikoval tak dva druhy účinků volebních systémů, a to proximální (bezprostřední) účinky a distální (vzdálené) účinky. Hlavním rozdílem mezi nimi je doba účinku. Proximální účinky působí okamžitě a přímo a projevují se zejména ve výsledné podobě přerozdělení mandátů mezi jednotlivé politické strany a jejich proporcionalitu, a to bez dalších potřebných intervenujících proměnných. Naproti tomu distální účinky mají spíše dlouhodobé důsledky, především na podobu stranického i politického systému (například počet stran v politickém systému). Distální účinky mohou být ovlivněny i dalšími proměnnými.²⁶ Podle Jakuba Charváta zůstala Raeho práce po dlouhou dobu nepřekonána, a to až do roku 1989, kdy Rein Taagepera a Matthew S. Shugart publikovali svou práci *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*.²⁷ Na konci 20. století se tak díky četným podnětům zevnějšku začalo na volební systémy nahlížet i jako na závislé proměnné a začalo se tak soustředit i na podmínky vzniku volebních systémů, jejich ustavování a změny.

1.2 Sociologický pohled

Kritika mnohých autorů směřuje k čistě institucionálnímu pojetí vlivu volebního systému na ten stranický a považují ho spíše za druhořadý. Na rozhraní sociologie a politologie se tak zformoval vědní obor, tzv. politická sociologie, jejíž významnými představiteli byli Stein Rokkan a Seymour M. Lipset. Představitelé sociologického přístupu předpokládají, že podoba stranického systému je závislá primárně na struktuře společnosti, nikoli na typu volebního systému.

Právě Rokkan přišel s teorií cleavage neboli teorií konfliktních linií²⁸, jejichž základním konceptem stojí na existenci různých sociálních vrstev ve společnosti (cleavage), které se od sebe odlišují svým charakterem a rozdílnými zájmy. Jednotlivé cleavage se utvářejí z důvodu velké různorodosti těchto skupin ve společnosti. Konfliktní linie rozděluje do čtyř základních skupin, a to v souvislosti s historickými klíčovými body, které způsobovaly institucionální změny ve společnosti a s tím související štěpení linií. První zlomovou linií je konflikt centrum vs.

²⁴ CHARVÁT, Jakub. *Politika volebních reforem v ČR po roce 1989*. Praha: Grada, 2013, s. 17

²⁵ CHARVÁT, Jakub. In NOVÁK, Miroslav (ed.). *Strany, volby a demokracie: od Duvergera k Sartorimu a dále*. Praha: SLON, 2016, s. 201

²⁶ Tamtéž

²⁷ Tamtéž, s. 209

²⁸ Někdy uváděno pod názvem zlomové nebo štěpné linie.

periferie, druhou sekulární stát vs. církve, třetí vesnice vs. město a vlastníci vs. pracující a čtvrtou pak komunismus vs. socialismus.²⁹ Obdobné tendence nalezneme i v teoriích Arenda Lijpharta, který předkládá sedm ideologických dimenzí, které fungují v západoevropských podmínkách na konci 20. století.³⁰ První čtyři se charakterově podobají Rokkanovým konfliktním liniím, rozdíl ale vidí v jejich pojetí. Lijphart je nespojuje se vznikem stran, ale vidí v nich jistá pole, ve kterých se odehrává stranická soutěž. První čtyři jsou dimenze socioekonomická, náboženská, kulturně-etnická a urbánně rurální. Pátá dimenze, tzv. postmaterialismu, navazuje na amerického sociologa R. Igleharta a jeho konfliktní linii mezi materiálními a postmateriálními zájmy. Jako šestou dimenzi Lijphart představuje podporu režimu, jako sedmou pak zahraniční politiku.³¹

1.3 Parametry volebních systémů

Pro definování volebního systému můžeme vybrat hned několik názorů. Můžeme jej považovat za jeden ze základních atributů voleb konaných na principu reprezentativní demokracie nebo za způsob, kterým je vůle voličů transformována do konečné podoby voleného sboru.³² Rae volební systém vymezuje jako *mechanismus, jehož pomocí je řízen proces, během něhož jsou vysloveny preference voličů a následně převedeny na nějakou formu řídicí autority*.³³ Lijphart naproti tomu vidí volební systém jako *sadu esenciálně neměnných pravidel podle nichž byly jednou či vícekrát úspěšně konány volby v jednotlivých demokraciích*³⁴ a určuje čtyři proměnné, které více či méně ovlivňují proporcionalitu výsledků a následný stranický systém. Těmito proměnnými jsou: volební formule, dále pak velikost volebních obvodů, volební práh a velikost voleného shromáždění.³⁵ Problematikou určení hlavních proměnných se zabýval i T. Lebeda. Oproti Lijphartovi velikost voleného shromáždění považuje za „aspekt s možným vlivem na volební výsledky“³⁶, avšak jeho vliv nespátňuje za tak významný jako u předešlých. Velikost voleného shromáždění nahrazuje svou vlastní čtvrtou proměnnou, a to počtem a charakterem skrutinií.

²⁹ KOUBEK, Martin. Rekonstrukce konceptu konfliktních linií ve vztahové perspektivě. *Politologický časopis* [online], 2008, č. 3, s. 219–241 [cit. 25. března 2023]. Dostupné z:

https://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2008/3/Polcas_2008_3_pp_219_241.pdf

³⁰ KOPEČEK, Lubomír. In: STRMISKA, Maxmilián a kol. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, s. 25

³¹ Tamtéž

³² CHYTILEK, Roman a kol. *Volební systémy*. 4. vydání. Praha: Portál, 2009, s. 13

³³ Tamtéž, str. 60

³⁴ CHARVÁT, Jakub. Arend Lijphart jako teoretik volebních systémů. *Slovenská politologická revue*. [online], 2009, roč. 9, č. 1, str. 90 [cit. 20. února 2023]. Dostupné z: <http://sjps.fsvucm.sk/index.php/sjps/index>

³⁵ Tamtéž

³⁶ LEBEDA, Tomáš. Hlavní proměnné proporčních volebních systémů. *Sociologický časopis* [online], 2001, roč. 37, č.4, str.427 [cit. 20. února 2023]. Dostupné z: <https://esreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2001/04/03.pdf>

Rozlišujeme dva hlavní typy systémů. Prvním z nich jsou systémy většinové, které uplatňují pravidlo „vítěz bere vše“, což v praxi znamená, že jeden kandidát, který získá většinu hlasů, získá také přidělovaný mandát. Naproti tomu stojí druhý typ, jimiž jsou poměrné systémy, ve kterých se vítězství „dělí“ mezi ty kandidující strany, které překonaly potřebnou volební klauzuli. Tyto strany si rozdělí mandáty podle procentuálního zisku z celkových platných hlasů voličů. Na pomezí těchto dvou základních systémů se zformoval třetí typ systémů – smíšené neboli semiproporční volební systémy, které část autorů považuje za samostatnou kategorii, jež stojí vedle většinových a poměrných systémů³⁷. Smíšené volební systémy kombinují prvky proporčních i většinových systémů, přičemž tato kombinace se vždy musí vztahovat k jedinému volebnímu systému, který aplikujeme na volby do jednoho kolektivního orgánu.³⁸

1.3.1 Většinové volební systémy

Volební formule většinových neboli majoritních volebních systémů stojí na principu, že mandát získá ten kandidát, který získá nejvíce (popřípadě potřebnou většinu) všech hlasů oproti ostatním kandidátům. Na rozdíl od poměrných systémů získává přidělované mandáty pouze vítězná politická strana. Zpravidla se většinové volební systémy uplatňují v jednomandátových volebních obvodech. Většinové volební systémy obecně dělíme pomocí dvou kritérií: počet kol, ve kterých se volby uskuteční a počet hlasů, které je pro zvolení potřebné získat. Prvním typem je většinový systém relativní většiny, druhým systém absolutní většiny.

Většinový systém relativní většiny se prokazuje svou jednoduchostí – volby vítězí ten kandidát, který získá více hlasů než kandidát v pořadí druhý. Autory je také často nazýván systémem „prvního v cíli“³⁹, což umožňuje kandidátovi získat mandát již v prvním kole. Relativní nebo také prostá většina nám neudává žádnou minimální hranici, kterou kandidát musí překonat pro získání mandátu, jako je to u jiných variant většinových systémů.

O něco komplikovanějším je systém absolutní většiny, ve kterém musí kandidát získat v prvním nebo ve více kolech nadpoloviční většinu z celkového počtu odevzdaných platných hlasů.⁴⁰ Typicky se volby konají v jednomandátových volebních obvodech, a to ve dvou kolech. Druhé kolo se nekoná pouze v případech, kdy jeden z kandidátů již v prvním kole dosáhne potřebné hranice pro získání absolutní většiny hlasů. Častěji ale dochází ke konání i druhého kola. Zde je stěžejním kritériem míra otevřenosti (respektive uzavřenosti) druhého kola, která

³⁷ CHYTILEK a kol.: *Volební systémy*, s. 30

³⁸ KUBÁT, Michal. In: CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 265

³⁹ First Past the Post – FPTP

⁴⁰ 50 % + 1 hlas

vymezuje počet kandidátů, kteří do druhého kola postupují. Rozlišujeme tři typy dvoukolových systémů: zaprvé dvoukolový systém s uzavřeným druhým kolem, zadruhé dvoukolový systém spojující absolutní většinu s relativní (částečně otevřenou⁴¹) a v neposlední řadě dvoukolový systém s otevřeným⁴² druhým kolem.⁴³ V českém prostředí se uplatňuje varianta s uzavřeným druhým kolem. V takovém případě do druhého kola (za předpokladu, že v prvním kole žádný z kandidátů nedosáhl na vítězství) postupují dva nejúspěšnější kandidáti a vítězí ten kandidát, který v druhém kole získá nadpoloviční většinu všech odevzdaných hlasů. V České republice se většinový volební systém uplatňuje při volbách do Senátu Parlamentu České republiky⁴⁴ za existence 81 jednomandátových volebních obvodů.

1.3.2 Poměrné volební systémy

T. Lebeda v Sociologickém časopise na téma poměrného zastoupení velice příhodně napsal, že je to *velice rozmanitá technika volební reprezentace*.⁴⁵ Již z tohoto popisu můžeme poznat, že se jedná o dosti rozvinutější procesy, než to bylo u systémů většinových, což může vést k jejich komplikovanosti. Podstatou proporčních volebních systémů je, že umožňují menším politickým stranám získat zastoupení v parlamentu, i když nemají tak velkou podporu jako větší strany. Proporční systémy jsou využívány ve vícemandátových obvodech a vyžadují rovnováhu mezi získanými hlasy a obdrženy mandáty.⁴⁶ Z této definice vyplývá, že v ideálním případě by se procentuální počet hlasů měl rovnat procentuálnímu počtu získaných mandátů, k čemuž ale v praxi nedochází. Při určování výsledků voleb nám do procesu může vstupovat hned několik proměnných, které ovlivňují míru proporcionality či disproporcionality výsledků. Lebeda říká, že: „*míra proporcionalita volebních výsledků je hlavním a nejdůležitějším kvantifikovatelným jevem, který nám může mnohé napovědět o možných politických konsekvencích volebního systému*“.⁴⁷ Poměrné systémy jsou obecně považovány za volební systémy zajišťující poměrnou reprezentaci kandidátů v parlamentu. Nicméně, některé z nich mohou stále vykazovat větší či menší míru disproporce.

Disproporcionalita způsobuje „nepoměrné“ zastoupení politických subjektů v parlamentu. V praxi to znamená, že některé politické strany jsou zvýhodněny a získávají více mandátů, než by odpovídalo počtu hlasů, a to na úkor jiných stran. Nerovnost způsobuje

⁴¹ Účast většího počtu kandidátů za předpokladu vyřazení těch nejslabších z prvního kola

⁴² Kandidáti se mohou účastnit bez ohledu na předchozí výsledek

⁴³ CHYTILEK a kol.: *Volební systémy*: s. 28-29

⁴⁴ Čl. 18 odst. 2 zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

⁴⁵ LEBEDA: *Hlavní proměnné...*, str. 428

⁴⁶ KUBÁT, Michal. In: CABADA, KUBÁT a kol. *Úvod do studia...*, s. 262

⁴⁷ LEBEDA, Tomáš. Teorie reálné kvóty, alternativní přístup k měření volební proporcionality. *Sociologický časopis* [online], 2006, roč. 42, č. 4, s. 657 [cit. 15. března 2023]. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2006/04/03.pdf>

nastavení jednotlivých proměnných a obvykle se měří pomocí různých metod, z nichž nejznámější jsou indexy disproporce. V praxi indexy představují matematické vzorce, kterými porovnáváme zisk voličských hlasů a poslaneckých mandátů.⁴⁸ Indexy disproporce lze rozdělit do dvou kategorií. První kategorie vychází z principu kvót a zabývá se absolutním rozdílem mezi ziskem hlasů a mandátů u jednotlivých stran. Do této kategorie řadíme např. Raeho index nebo Lijphartův index. Druhá kategorie indexů stojí na principu volebních dělitelů (neboli nejvyšších průměrů). Tyto indexy se zaměřují na podíl mezi získanými mandáty a hlasy politických subjektů. Příkladem jsou d'Hondtův index nebo RR index.⁴⁹ Kromě míry disproporcionality lze sledovat i orientaci disproporcionality, která nám udává, zda případná disproporcionalita výsledků nebo volební formule zvýhodňuje malé nebo velké politické strany.

Právě pro posouzení míry disproporcionality poměrných volebních systémů je dle většiny autorů stěžejní *velikost obvodů*⁵⁰, která představuje proměnnou určující kolik mandátů je v daném obvodě rozdělováno. Jak uvádí Lebeda: „*Obecně je známo, že se zvyšující se velikostí obvodů vzrůstá míra proporcionality a naopak, snižováním velikosti se zvyšuje disproporcionalita výsledků*“⁵¹, což v praxi znamená, že s větší velikostí obvodu se podíly získaných hlasů a přidělených mandátů daným stranám více podobají. V opačném případě je výsledek disproporční a dochází ke zvýhodňování velkých stran a podpoře většinových účinků na stranický systém.

Pro samotný převod hlasů na mandáty je klíčovým prvkem *volební formule*, která nám určuje metodu sčítání hlasů a jejich následné přerozdělení na mandáty. Volební formule mají zpravidla podobu matematických vzorců a jejich úkolem je rozdělení mandátů poměrným způsobem. Rozlišujeme dvě skupiny formulí, které se liší v principu přerozdělování mandátů: metody volebního dělitele a metody volebních kvót. Metody volebních kvót, v české právní terminologii zvané také jako metody volebního čísla⁵², pracují s podílem celkového počtu mandátů (*seats*, S) a celkového počtu odevzdaných hlasů (*votes*, V), jejichž výsledkem je kvóta (*quota*, Q), na jejímž základě se stranám přisuzují mandáty.⁵³ Tento podíl může být v závislosti na druhu formule různě modifikován. Pomocí kvót vypočítáváme volební číslo, které nám udává počet hlasů potřebných k přidělení mandátu. Existuje celkem pět hlavních druhů

⁴⁸ CHARVÁT, Jakub. Proporcionalita volebních výsledků: měření, problémy, vlivy. *Slovenská politologická revue*. [online], 2010, roč. 10, č. 1, s. 4-5 [cit. 15. března 2023]. Dostupné z: http://sjps.fsvucm.sk/Articles/10_1_1.pdf

⁴⁹ Tamtéž, s 5

⁵⁰ Označujeme jako magnitude (M)

⁵¹ LEBEDA, Tomáš. In: CHYTILEK a kol. *Volební systémy*, s. 185

⁵² CHYTILEK a kol.: *Volební systémy*, s. 189

⁵³ Tamtéž, s. 190

volebních kvót: Hareova kvóta (neboli jednoduchá kvóta), Hare – Niemeyerova formule, Hagenbach – Bischoffova kvóta, Droopova kvóta a kvóta Imperiali. Problémem volebních kvót je jejich nezpůsobnost rozdělit všechny mandáty v jednom kole, z toho důvodu jsou často uplatňovány ve více skrutiniích nebo v kombinaci s dalšími metodami – nejčastěji s metodou největších zbytků⁵⁴ nebo největších průměrů.⁵⁵

Naproti tomu metody volebního dělitele dokážou problém se zbylými mandáty odstranit. Metody volebních dělitelů fungují na principu postupného dělení odevzdaných hlasů řadou dělitelů až do okamžiku, kdy nám z vyšších podílů vyjde tolik největších čísel, kolik lze celkem přidělit mandátů. Mandáty jsou postupně přidělovány jednotlivým stranám v jediném skrutiniu, a to podle aktuálních průměrů hlasů na mandát. Jednotlivé druhy metod rozlišujeme podle různých řad dělitelů. Existují tři základní druhy metod volebních dělitelů: d'Hondtův dělitel, Sainte-Laguë dělitel a dělitel Imperiali, přičemž každá z nich se může vyskytovat v různých modifikovaných verzích.⁵⁶ Nejrozšířenější metodou je d'Hondtův dělitel, který dělí počet platných hlasů dané strany postupně řadou celých čísel začínaje jedničkou.

Další proměnnou je *počet a charakter skrutinií*. Víceúrovňový systém obvykle sleduje dva cíle, které se mohou doplňovat a kombinovat. Prvním cílem je ponechání nepříliš velkých volebních obvodů, které mají sloužit těsnějšímu kontaktu voliče s poslancem, případně zachování správního členění obvodů, druhým pak zajištění vysoké proporcionality celého systému (závisí na počtu mandátů rozdělených na vyšší úrovni).⁵⁷ Právě zajištění vyšší míry proporcionality je u počtu skrutinií klíčovým prvkem, kdy v některých nastaveních proporčních systémů dokáže druhé skrutinium vyrovnávat disproporcionalitu toho prvního. Charakter a počet skrutinií mohou zcela zvrátit účinek dvou základních proměnných, kterými jsou velikost obvodů a matematická formule.⁵⁸

Aby se zabránilo nadměrnému počtu malých stran v parlamentu a následnému tříštění sil, zavádí se do volebních systémů *uzavírací klauzule*⁵⁹ neboli kvórum. Uzavírací klauzule stanovuje procento hlasů, které musí strana překonat, aby se mohla účastnit přerozdělování mandátů. Klauzule může být zavedena na úrovni každého obvodu zvlášť nebo na úrovni celostátní. Pokud je kvórum stanoveno na celostátní úrovni, tak strana nebo koalice, která

⁵⁴Postup, kdy se zbylé mandáty přidělí stranám, které mají největší počet nevyužitých hlasů, což může zvýhodňovat malé strany na úkor větších.

⁵⁵Na rozdíl od metody největších zbytků může strana na základě tzv. průměru jednotlivých stran získat více než jeden dodatečný mandát, o jehož přidělení se jedná.

⁵⁶CABADA, KUBÁT a kol.: *Úvod do studia...*, s. 269

⁵⁷Tamtéž, s. 204

⁵⁸LEBEDA: *Hlavní proměnné...*, s. 427

⁵⁹Někdy také nazývána jako volební klauzule.

v celostátním výsledku nepřesáhne předepsanou uzavírací klauzuli, neodstane mandát v žádném z obvodů. Uzavírací klauzule se z pravidla stanovuje základní pro jednotlivé strany a klauzule vyšší pro kandidující koalice stran. Vyšší uzavírací klauzule značně znevýhodňuje menší politické strany.

Kdybychom měli shrnout problematiku volebních systémů slovy Arenda Lijpharta, tak: „*Za prvé, všechny volební systémy, včetně proporčních, jsou do jisté míry disproporční. Zadruhé, všechny jsou zároveň přiměřeně proporční v tom smyslu, že dokonce i nejvyšší disproporcionalita není disproporcionalitou bezmeznou...*“.⁶⁰ Ani v případě univerzálního užití volebních systémů nemůžeme mluvit o bezproblémovosti. Michal Kubát k tomuto konstatuje: „*neexistuje ideální volební systém, který by se hodil pro všechny země*“⁶¹, musíme tedy přihlížet ke všem specifikům dané země ve všech souvislostech. Nemůžeme tak hovořit o nadřazenosti jednoho nebo druhého volebního systému nad jiným, protože každý z popsaných volebních systémů má svá pozitiva a negativa. Většinovým systémům můžeme vytýkat, že příliš manipulují s voličem⁶² anebo neschopnost rozdělení hlasů již v prvním kole. Naopak poměrné systémy nám pak do stranického systému pouští mnoho stran, což může vést k jeho velké roztržitosti. Jejich kombinace s dalšími proměnnými však může výrazně ovlivňovat jejich fungování a následnou proporcionalitu výsledků.

⁶⁰ Tamtéž, s. 280

⁶¹ Tamtéž, s. 281

⁶² SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní...*, s. 23

2. Volební reformy v České republice

Politika volebních reforem se na území České republiky začala formovat od devadesátých let minulého století, a to po přechodu z komunistického režimu na demokracii a s ní související požadavek na zavedení demokratických volebních systémů. Období volebních reforem pro volby do Parlamentu ČR práce rozděluje do čtyř stěžejních fází. Cílem této kapitoly je jednotlivé fáze představit v kontextu s politickou situací v zemi a jejich vlivem na volební zákonodárství.

2.1 Přechod k demokracii

V kontextu volebních reforem je vhodné představit politické dění, které následovalo po vzniku samostatného Československa. Po revoluci bylo potřeba zavést nová institucionální pravidla pro fungování demokratického režimu, jelikož volby, které se konaly za dobu komunistického režimu, nemůžeme považovat za svobodné. Existoval zde sice zákon o volbách⁶³, ale principy, které v něm byly zakotveny, můžeme jen stěží považovat za demokratické, a proto bylo potřeba zavést novou právní úpravu pro konání postkomunistických voleb.

Po pádu komunistického režimu v listopadu 1989 na území Československa působilo jako zastupitelský orgán Federální shromáždění, které představovalo symetrické bikamerální těleso, jehož obě komory disponovaly podobnými pravomocemi i téměř totožným volebním systémem se stejným volebním obdobím.⁶⁴ Proto lze v této době považovat za volby prvního řádu volby do obou komor Federálního shromáždění – Sněmovny lidu i Sněmovny národů. První demokratické volby (tzv. zakladatelské volby⁶⁵) do obou komor Federálního shromáždění se konaly v červnu roku 1990, a to již podle nového volebního zákona č. 47/1990 Sb.⁶⁶, který nahradil tzv. sovětský model voleb (typický pro komunistické Československo) soutěživým volebním systémem poměrného zastoupení.⁶⁷ Vedle tohoto zákona byl také přijat zákon č. 54/1990 Sb.⁶⁸, který upravoval průběh voleb do České národní rady (pozdější Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky), zákonodárného sboru České republiky. Tento zákon zaváděl pro volby do České národní rady systém poměrného zastoupení za užití Hagenbach-Bischoffovy kvóty pro převod hlasů na mandáty, a to ve dvou skrutiniích, přičemž při prvním skrutiniu se hlasy rozdělovaly na úrovni volebních obvodů (totožné s tehdejšími krajským

⁶³ Zákon č. 75/1948 Sb., o volbách do Národního shromáždění

⁶⁴ CHARVÁT: *Politika volebních reforem...*, s. 49

⁶⁵ CHARVÁT: *Politika volebních reforem...*, s. 50

⁶⁶ Zákon č. 47/1990 Sb., o volbách do Federálního shromáždění

⁶⁷ CHARVÁT: *Politika volebních reforem...*, s. 50

⁶⁸ Zákon č. 54/1990 Sb., České národní rady o volbách do České národní rady

členěním státu) a ve druhém na úrovni celé republiky. Zákon také upravoval pro vstup stran uzavírací klauzuli, která činila 5 % z celkového počtu hlasů.⁶⁹ Tato hranice byla následně novelou⁷⁰ z roku 1992 doplněna o dvě další, které stanovovaly vyšší hranice pro postup koalic stran do prvního skrutinia, a to konkrétně na 7 % pro dvoučlenné koalice, 9 % pro tříčlenné a 11 % pro vícečlenné.

Další změny nastaly v roce 1993, kdy došlo v návaznosti na schválení ústavního zákona č. 542/1992 Sb.⁷¹ k rozdělení České a Slovenské Federativní republiky. V prosinci 1992 byla přijata nová Ústava České republiky⁷², která v čl. 15 přisuzuje zákonodárnou moc Parlamentu, který je tvořen dvěma komorami – Poslaneckou sněmovnou a Senátem. Tento parlament, na rozdíl od toho federativního, představuje tzv. asymetrický zastupitelský orgán, který je typický rozdílnými pravomocemi, volebními systémy i odlišným volebním obdobím.⁷³ Ústava tak ve čl. 18 stanovila rozdílný základní rámec pro konání voleb do obou komor Parlamentu. Pro volby do Poslanecké sněmovny zakotvuje zásady poměrného zastoupení, pro volby do Senátu naopak zásady většinového zastoupení. Poslanecká sněmovna se tehdy zformovala z voleb do České národní rady, které se konaly v roce 1992, a to na základě přechodného ustanovení Ústavy ČR.⁷⁴

V souvislosti s rozpadem Československa bylo nutné přijmout novou volební úpravu pro volby do Parlamentu ČR. Stalo se tak roku 1995, kdy byl přijat zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu ČR, který vycházel z předešlé právní úpravy voleb do České národní rady z roku 1992. Pravidla pro konání voleb do Poslanecké sněmovny převzal v téměř nezměněné podobě, zásadním byl spíše první úpravou volebního systému do Senátu Parlamentu ČR. Volby do Poslanecké sněmovny, které proběhly v letech 1996 a 1998, využívaly pro rozdělení hlasů celkem osm volebních krajů, mezi které rozdělovaly celkem dvě stě mandátů. Pro výpočet mandátů přidělovaných jednotlivým volebním krajům se využívala Hareova kvóta v kombinaci s metodou nejvyšších zbytků, a to s ohledem na počty odevzdaných platných voličských hlasů v jednotlivých krajích. Pro vstup do prvního skrutinia musely strany překročit 5 % hranici (pro koalice 7 %, 9 % a 11 %). Samotný přepočítání volebních hlasů na poslanecké mandáty pak probíhal za využití Hagenbach-Bischoffovy kvóty ve dvou skrutiniích – první skrutinium probíhalo na úrovni volebních obvodů, druhé pak na úrovni celostátní. Pro případné následné rozdělování zbylých mandátů byla využívána metoda největších zbytků.

⁶⁹ §42 zákona č. 54/1990 Sb., České národní rady o volbách do České národní rady

⁷⁰ Zákon č. 94/1992 Sb., České národní rady, kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 54/1990 Sb., o volbách do České národní rady, ve znění zákonů České národní rady č. 221/1990 Sb. a č. 435/1991 Sb.

⁷¹ Ústavní zákon č. 542/1992 Sb. o zániku České a Slovenské Federativní Republiky

⁷² Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

⁷³ CHARVÁT: *Politika volebních reforem...*, s. 49

⁷⁴ Čl. 108 zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

2.2 Období opoziční smlouvy

První řádné volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR se uskutečnily roku 1996. Výsledkem těchto voleb byla menšinová vláda Občanské demokratické strany v čele s Václavem Klausem. Vláda však neměla dlouhého trvání⁷⁵, a tak roku 1998 byly vyhlášeny předčasné volby, které zvítězila Česká strana sociálně demokratická. Tyto volby daly za vznik dokumentu zvaného *Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice* uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou (ČSSD) a Občanskou demokratickou stranou (ODS), známou pod názvem „opoziční smlouva“⁷⁶. Tato smlouva v článku sedm obě strany zavazovala k předložení návrhu úprav Ústavy a dalších zákonů, které by exaktněji vymezily kompetence jednotlivých ústavních orgánů, včetně postupů při jejich ustavení, a to v souladu s ústavními principy České republiky.⁷⁷ Tento návrh měl být předložen ve lhůtě dvanácti měsíců od podpisu opoziční smlouvy. Výsledkem byla volební reforma, o které se vedly debaty nejen mezi dvěma hlavními stranami, ale na celé politické scéně.

Konkrétní podoba volební reformy byla předmětem mnoha vyjednávání, a to nejen mezi ODS a ČSSD, které měly rozdílné požadavky, ale i uvnitř ČSSD, která se díky podpisu opoziční smlouvy a následného rozkolu názorů na nový volební systém, nedokázala shodnout na podobě požadované volební reformy. ODS původně požadovala značně disproporční jednokolový systém prosté většiny, který výrazně zvýhodňoval dvě největší politické strany. Později ovšem byli ochotni přijmout i kompromis v podobě zachování poměrného systému, ale za podmínek zvýšení počtu volebních obvodů a s tím související snížení jejich velikostí. Požadovali tak 35 volebních obvodů, ve kterých by se sečtené hlasy přepočítávaly pomocí Imperialiho kvóty a také snížení počtu poslanců na 160–175.⁷⁸ Tento návrh měl zavést do systému řadu většinových prvků a tím docílit úspěchu nejsilnějších politických stran. ODS požadovala schválení zákona v roce 1999, přičemž v platnost by měl zákon vstoupit dne 1. ledna 2001.

ČSSD takto jednoznačný postoj k volební reformě neměla. Několik poslanců z jejich řad nesouhlasilo již s uzavřením opoziční smlouvy a nechtělo tak dále vycházet vstříc návrhu ODS. Navíc, vzhledem ke klesajícím preferencím ČSSD, se někteří poslanci obávali, že by se značně disproporční návrh ODS mohl „obrátit proti nim“ v dalších volbách. Zformovaly se tak

⁷⁵ Jmenována byla 4. července 1996 a po následné demisi vládla do 2. ledna 1998

⁷⁶ Dohoda o spolupráci mezi dvěma největšími stranami o spolupráci, která zaručila podporu menšinové vládě ČSSD v čele s Milošem Zemanem v letech 1998-2002

⁷⁷ Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou. [online] vláda.cz [cit. 5. března 2023] Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Opozicni-smlouva.pdf>

⁷⁸ KLÍMA: *Volební reforma v České...*, s. 227

dva proudy – první se zformoval kolem předsedy vlády Zemana, který chtěl podpořit disproporční variantu navrhovanou ODS, a to ve snaze jim vyhovět odměnou za toleranci menšinové vlády a zároveň zaručení si podpory po celé volební období. Naproti tomu druhý proud se tvrdě vymezoval proti takto radikální volební reformě a odmítl podpořit volební systém silně znevýhodňující malé strany. Tento proud zastávala spíše mladší generace politiků ČSSD, kteří se v budoucnu chtěli zaměřit právě na spolupráci s tehdejšími malými stranami a upustit tak od spolupráce s ODS.

Tomuto názorovému rozkolu nepomohla ani vládní krize, která probíhala od podzimu 1999, kdy ODS v důsledku nesplnění povinností vyplývajících ze článku sedm opoziční smlouvy, vyhrožovala vypovězením této smlouvy a vytvoření koalice s menšími stranami ve sněmovně. Krize vyústila v lednu 2000 podpisem nové smlouvy mezi ODS a ČSSD, zvané toleranční patent. Toleranční patent měl zachovat podporu pro menšinovou vládu ČSSD ze strany ODS, která si tím zajistila přijetí jejich návrhu novely, avšak s odloženou platností na 1. ledna 2002. Toleranční patent se skládal z celkem 5 dohod, které doplňovaly opoziční smlouvu o další dodatky. Pro volební reformu a zachování podpory vládě ČSSD byla stěžejní druhá dohoda, která udávala základní parametry změny volebního systému.⁷⁹ Podstatou změn mělo být dle této dohody „posílení významu voleb jako základního pilíře zastupitelské demokracie v České republice“⁸⁰, základním cílem pak „nalezení volebního systému, který významně usnadní vznik funkční většinové vlády složené maximálně ze dvou politických subjektů“⁸¹. Dodatek pak stanovoval podmínky předložení návrhu a jeho schválení do 31. července 2000 a zachování poměrného systému, a to za posílení většinových prvků.

Výsledkem následujících jednání byla novela volebního zákona, která zavedla pro konání voleb 35 volebních obvodů.⁸² Pro rozdělení mandátů mezi kraje zavedl Hareovu kvótu v kombinaci s metodou největších zbytků s podmínkou, že v každém obvodu musely být přiděleny minimálně čtyři mandáty. Hagenbach – Bischoffova kvóta byla nahrazena modifikovaným d'Hondtovým dělitelem⁸³, který mění první z řad čísel z jedničky na 1,42. Volby pak měly probíhat pouze v jediném skrutiniu. Pozměňovacím návrhem poslance z řad

⁷⁹ CHARVÁT: *Politika volebních reforem*..., s. 111

⁸⁰ Společné prohlášení delegací ODS a ČSSD ze dne 14. 1. 2000. [online] vláda.cz [cit. 5. března 2023]. Dostupné z: [https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-klad-prehled-klad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Spolecne-prohlaseni-delegaci-ODS-a-CSSD.pdf](https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-klad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Spolecne-prohlaseni-delegaci-ODS-a-CSSD.pdf)

⁸¹ Tamtéž

⁸² Volební kraje nesměly přesáhnout hranici krajů a jejich hranice měly tvořit hranice okresů. 35 volebních krajů bylo stanoveno s ohledem na Prahu, která měla reprezentovat celkem čtyři volební kraje, přičemž Brno i Ostrava pouze jeden.

⁸³ Tzv. Koudelkův dělitel, představuje hodnotu druhé odmocniny ze dvou zaokrouhlená nahoru s přesností na dvě desetinná místa

ODS se do úpravy podařilo zavést i novou uzavírací klauzuli pro koalice, která se zvýšila u dvoučlenných koalic ze 7 % na 10 %, u koalic tří stran pak z 9 % na 15 % a u koalic čtyř a více politických stran z 11 % na 20 % (tzv. aditivní klauzule).

Již v rámci legislativního procesu s návrhem novely při schvalování nesouhlasily menší strany, ale jelikož měly ČSSD spolu s ODS potřebnou většinu hlasů pro schválení předlohy novely volebního zákona, byl návrh přijat jak v Poslanecké sněmovně, tak v Senátu. Prezident republiky Václav Havel dokonce využil své pravomoci suspenzivního veta a odmítnul návrh zákona podepsat. Veto prezidenta ale členové Poslanecké sněmovny záhy přehlasovali, a i přes nevělu prezidenta byl zákon přijat. Ten se svou reakcí dlouho nečekal a hned druhý den po zveřejnění zákona ve Sbírce zákonů podal stížnost k Ústavnímu soudu České republiky. Podobnou reakci na schválení zákona měla i skupina senátorů (převážně z řad KDU – ČSL), kteří podali také stížnost k Ústavnímu soudu, tu se ale soud rozhodnul z důvodů hospodárnosti spojit ke společnému projednání a rozhodnutí.

Obě stížnosti se odvolávaly na rozpor zákona s ústavním pořádkem, který navrhovatelé shledávali v porušení principu rovnosti volebního práva a s tím souvisejícím požadavkem na stejný počet a váhu volebních hlasů. Navrhovatelé namítali, že zavedení 35 volebních obvodů představuje značné zvýšení počtu oproti předchozímu stavu a pochybovali „že *takovéto zkresení proporcionality je přiměřené a odůvodněné ve vztahu ke stanovenému cíli, tj. vytvoření stabilní vlády*“.⁸⁴ Také zavedení minimálního počtu přidělovaných mandátů ve volebním kraji, a to bez ohledu na počet odevzdaných hlasů, dle navrhovatelů porušuje zásadu rovnosti volebního práva. Dále se dožadovali zrušení modifikovaného d'Hondtova dělitele, který měl ještě více zvýhodňovat velké subjekty. Tyto změny dle navrhovatelů „*překračují únosné meze, v nichž se lze ještě odchýlit od zásad systému poměrného zastoupení, aniž by ztratil svůj ústavní charakter*“.⁸⁵ Ústavní soud 24. ledna 2001 rozhodnul a napadená ustanovení zákona zrušil a vyzval zákonodárce k aktivní činnosti a provedení úprav volebního zákona, které umožní bezproblémové konání voleb, a to v souladu s nálezem Ústavního soudu.

2.2.1 Vynucená volební reforma z roku 2000

V důsledku nálezu Ústavního systému vznikla na politické scéně unikátní situace, kdy neexistovala právní úprava použitelná pro konání voleb do Poslanecké sněmovny plánované v polovině následujícího roku. Původní zákon, užívaný pro předchozí sněmovní volby, byl opozičně-smluvní volební reformou z roku 2000 zrušen a nebyl tak pro další volby uplatnitelný.

⁸⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 24. ledna 2001, sp. zn. Pl. ÚS 42/2000, čl. I [online] nalus.usoud.cz [cit. 7. března 2023]. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=PI-42-2000>

⁸⁵ Tamtéž

Vedle toho tento nový zákon sice platný byl, ale Ústavní soud v něm zrušil podstatná ustanovení týkající se volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny. Zákonodárci tak museli rychle reagovat a shodnout se na novele volebního zákona, která vyžadovala shodu větších stran s těmi menšími. Jednalo se primárně o shodu v počtech volebních obvodů a v používané volební formuli.

Nakonec v průběhu roku 2001 došlo ke shodě nejen stran, ale obou komor Parlamentu ČR o výsledné podobě nové podoby volebního zákona. Ten nově počítal s celkem čtrnácti volebními obvody, jejichž hranice byly shodné s hranicemi vyšších územně samosprávných celků, přičemž oproti předchozí „reformě“ vůbec nepochoval s minimálním počtem přidělovaných mandátů v obvodech. Pro převod volebních hlasů na mandáty využíval d'Hondtovu metodu, ale v klasické nemodifikované podobě. Z předchozí právní úpravy tak zůstala pouze sčítací uzavírací klauzule pro strany a koalice.

Odborníci i většina politiků hodnotila tento pokus o reformu velice negativně. Michal Klíma nazývá uzavřenou smlouvu mezi ČSSD a ODS jako „kartelovou“ neboli smlouvu „o rozdělení moci v době současné a budoucí“. ⁸⁶ V důsledku se totiž podle Klímy jedná o princip „vláda za vládu“ ⁸⁷, kdy se budou střídát tyto dvě strany v jednotlivých následujících funkčních obdobích. Klíma také na podkladě svých výzkumů dovedl politické důsledky volební reformy, které by pravděpodobně nastaly:

1. V důsledku reformy by docházelo k propadnutí velkého množství hlasů
2. Byly by zde tendence k „omezení rovných podmínek svobodné soutěže na politickém trhu“ ⁸⁸
3. Původně zamýšlená užší vazba mezi voliči a poslanci by mohla být silně zpochybněna tím, že až padesát poslanců by nemuselo být zvoleno v důsledku speciálně upravených pravidel
4. Tendence k celkovému oslabení legitimacy a odpovědnosti nově zformované vlády, a to v té míře, v jaké by se opírala o zúženou volební podporu. ⁸⁹

2.3 Období od roku 2006 do roku 2009 a tzv. druhé Topolánkovy vlády⁹⁰

V červnu roku 2006 proběhly sněmovní volby, které způsobily na české politické scéně tzv. patovou situaci, některými později označovanou také jako ústavní krizi. ⁹¹ Volby tehdy

⁸⁶ KLÍMA: *Volební reforma v České...*, s. 223

⁸⁷ Tamtéž

⁸⁸ KLÍMA: *Poměrný „nepoměrný“ volební...*, s. 348

⁸⁹ Tamtéž

⁹⁰ Termín užívaný pro koaliční vládu ze zástupců ODS, KDU-ČSL a Strany zelených (SZ), kterou sestavil předseda vlády ODS Mirek Topolánek, pověřený prezidentem Václavem Klausem po sněmovních volbách z června roku 2006.

⁹¹ CHARVÁT: *Politika volebních reforem...*, s. 143

vyhrála ODS v čele s předsedou Mirkem Topolánkem, která získala nejvíce voličských hlasů, které proměnila na 81⁹² poslaneckých mandátů. Vítězná ODS již před volbami avizovala ochotu sestavit koaliční vládu spolu s Křesťanskou a demokratickou unií – Československou stranou lidovou (dnes KDU-ČSL) a Stranou zelených (SZ). Po volbách tyto strany dohromady získaly sto poslaneckých křesel, které představují přesnou polovinu všech mandátů rozdělovaných ve sněmovně. Vznikla tak situace, kdy by koalice ze zástupců ODS, KDU-ČSL a SZ měla stejný počet hlasů jako dvě zbylé, nejsilnější strany (ČSSD a KSČM).

První pokus o sestavení vlády proběhl na podzim 2006, kdy Topolánek sestavil menšinový kabinet zástupců z řad ODS, doplněný o šest nestraníků (tzv. první Topolánkova vláda), které ale nebyla v Poslanecké sněmovně vyslovena důvěra. Druhý pokus o sestavení vlády se Topolánkovi podařil v lednu 2007, kdy byla vyslovena důvěra koaliční vládě ODS, KDU-ČSL a SZ. Programové prohlášení vlády zahrnovalo i ustanovení z koaliční smlouvy spolupracujících stran, které je zavazovalo upravit do 31. prosince 2008 volební systém. Již samotná koaliční smlouva stanovovala upravit volební systém tak, aby garantoval více proporční výsledky, a navíc měl vítězná straně zajistit tzv. volební prémii v rámci přerozdělení mandátů ve druhém skrutiniu.⁹³ Přičemž samotná koaliční smlouva počítala se znovuzavedením Hagenbach-Bischoffovy metody pro převod hlasů na mandáty.⁹⁴

Vyšší proporcionalita měla především zajistit spravedlivější přerozdělení hlasů na mandáty a s tím zastoupení menších stran v Poslanecké sněmovně. Strany tak reflektovaly na výsledek Strany zelených ve volbách, která získala ve volbách celkem 6,29 % hlasů⁹⁵, ale jen šest křesel ve sněmovně, které představují pouze 3 % z celkového počtu mandátů. V praxi se tak ukázal nedostatek volební úpravy z roku 2002, který znevýhodňoval ve volbách malé strany a nezaručoval tak jejich spravedlivé zastoupení v poslanecké sněmovně. Druhý požadavek stran představující volební bonifikaci (tzv. volební premie), měl zajistit vznik dostatečně silné vlády s většinou podporou ve sněmovně, a to straně, která celostátně získá největší počet hlasů.

Samotná příprava volební reformy měla značně jiný průběh, než to bylo u opozičně – smluvní reformy. Vláda přípravou reformy pověřila Ministerstvo spravedlnosti, které ustanovilo expertní komisi, která v srpnu 2008 předložila celkem šest návrhů novely. Vláda po

⁹² Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR z roku 2006 [online] volby.cz. [cit. 11. března 2023] Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps2006/ps?xjazyk=CZ>

⁹³ Koaliční smlouva uzavřená mezi ODS, KDU-ČSL a SZ ze dne 28. prosince 2006 [online] icv.vlada.cz [cit. 3. března 2023]. Dostupné z: <https://icv.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/mirek-topolaneck-2/3Ksmlouva.pdf>

⁹⁴ Tamtéž

⁹⁵ Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR z roku 2006 [online] volby.cz. [cit. 11. března 2023] Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps2006/ps?xjazyk=CZ>

jednání zredukovala tyto varianty na celkem tři: holandskou, skotskou a řeckou, které měla komise více rozpracovat a následně vládě znovu předložit. Všechny tyto varianty pracovaly se dvěma skrutinii, přičemž v prvním kole se měly hlasy proporčně rozdělovat mezi všechny strany, které postoupily do prvního skrutinia a v druhém kole se přidělovaly zbylé hlasy ve formě tzv. volebního bonusu celostátně nejúspěšnější straně.

Komise vládě předložila *Návrh variant upravujících volební systém*⁹⁶, ze kterého vláda vybrala a následně v únoru 2009 schválila tzv. řeckou variantu volební reformy. Řecká varianta pracovala s užitím Hagenbach-Bischoffovou metody, a to na úrovni jednotlivých regionů NUTS 2⁹⁷, představujících osm⁹⁸ sdružených volebních krajů. Zbytky hlasů z prvního skrutinia se převedly a byly přiděleny vítězné straně ve druhém celostátním kole. Tato varianta pracovala s pojmem „plovoucí bonus“⁹⁹, který předem neudával počet bonusových mandátů. Podoba uzavíracích klauzulí pro strany a koalice byla neměnná. Vláda návrh předložila v podobě novely volebního zákona ve sněmovně na počátku března, ta ji však ke konci měsíce vyslovila nedůvěru a o návrhu pak rozhodovala v červnu nová vláda¹⁰⁰, která návrh volební reformy zamítla již v prvním čtení.

2.4 Vládní reforma 2021

K poslední volební reformě došlo v průběhu roku 2021 na základě nálezu Ústavního soudu ze dne 2. února téhož roku, který byl zveřejněn přibližně osm měsíců před říjnovými sněmovními volbami. Nález Ústavního soudu reagoval na návrh skupiny senátorů, kteří se dožadovali zrušení některých částí volebního zákona, a to především d'Hondtovy volební formule za současného rozdělení ČR do čtrnácti rozdílně velkých volebních obvodů. Kombinace těchto dvou prvků dle nich porušují princip rovného volebního práva a s ním související rovnosti hlasů, kdy jsou značným způsobem znevýhodňovány menší politické strany. Dále senátoři chtěli zrušit aditivní klauzuli, jejíž ústavnost byla zpochybněna již při přezkumu volebního zákona Ústavním soudem v roce 2001.

⁹⁶ Návrh variant upravujících volební systém pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republik [online]. vlada.cz [cit. 12. března 2023] Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/ma_rack7hpc76ix.doc

⁹⁷ NUTS = Nomenclature of territorial units for statistics (v překladu Územní statistická jednotka). Jedná se o organizační jednotky, tzv. regiony soudržnosti (NUTS 2) a kraje soudržnosti (NUTS 3).

⁹⁸ Praha, Střední Čechy, Jihozápad, Severozápad, Jihovýchod, Severovýchod, Střední Morava a Moravskoslezsko

⁹⁹ Návrh variant upravujících volební systém pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republik [online]. vlada.cz [cit. 12. března 2023] Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/ma_rack7hpc76ix.doc

¹⁰⁰ Úřednická vláda Jana Fischera, která trvala od vyslovení nedůvěry na jaře 2009 do řádných voleb v květnu 2010

Ústavní soud dospěl k závěru, že d'Hondtova formule sama o sobě mírně znevýhodňuje menší politické subjekty, ale v kombinaci s uplatněním čtrnácti nestejně velkými volebními kraji, dochází k porušení ústavního principu rovnosti hlasů výrazným způsobem, a proto se rozhodnul zrušit uplatňování této volební formule. Rozdělení České republiky do čtrnácti volebních obvodů není dle soudců Ústavního soudu sám o sobě problém, jen musí být uplatňováno s jinou metodou. V otázce uzavíracích klauzulí se soud rozhodnul zrušit aditivní klauzuli za současného zanechání 5 % vstupní klauzule pro jednotlivé kandidující strany, která dle jejich názoru není protiústavní a zajišťuje sněmovně její „neroztříštěnost“ a tedy i způsobilost plnit všechny její funkce.

Jelikož vyhlášení nálezu soudem proběhlo až po vyhlášení voleb do Poslanecké sněmovny (28. prosince 2020)¹⁰¹, soudci se v rozhodnutí zabývali také otázkou o jeho vykonatelnosti. Jelikož výrok nálezu dle soudců nebránil přípravě a organizaci voleb, pouze stanovoval požadavek ústavně konformní úpravy zjištění jejich výsledků, nebylo vhodné odkládat jeho vyhlášení či vykonatelnost až po podzimních sněmovních volbách. Z tohoto důvodu museli zákonodárci rychle reagovat a připravit novelu volebního zákona, podle které by se mohly konat již vyhlášené sněmovní volby, plánované na 8. a 9. října 2021.

Vláda vypracovala dvě rozdílné varianty, které předložila dne 22. února 2021 formou vládního návrhu zákona.¹⁰² Varianty se lišily v postoji k problematice volebních obvodů. První varianta zachovávala rozdělení České republiky do čtrnácti volebních krajů, přičemž první skrutinium mělo probíhat na úrovni celé republiky, kdy se přidělilo jednotlivým stranám tolik mandátů, kolik odpovídalo podílu celkového počtu platných hlasů dané strany a republikového volebního čísla. Následně mělo probíhat přerozdělení získaných mandátů v rámci jednotlivých stran mezi jejich krajské kandidátky. Naproti tomu druhá varianta měla zcela zrušit členění území do čtrnácti volebních obvodů a zavést jeden celorepublikový obvod, a to v kombinaci s přepočtem hlasů poměrným způsobem za využití metody největšího zbytku. Obě varianty pracovaly s novými výšemi uzavíracích klauzulí pro koalice politických stran a hnutí: 7 % pro dvoučlenné koalice, 9 % pro tříčlenné koalice a 11 % pro čtyř a více členné koalice. Základní uzavírací klauzule pro jednotlivé kandidující strany zůstala na původní hranici 5 %.

Přesto, že obě vládní varianty předkládaly poměrný volební systém v souladu s požadavky Ústavního soudu, ani jedna verze se nakonec nestala konečným zněním novely.

¹⁰¹ Rozhodnutí prezidenta republiky č. 611/2020 Sb., ze dne 28. prosince 2020, o vyhlášení voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky

¹⁰² Sněmovní tisk 1170/0, PSP PČR [online databáze], 8. volební období 2017-2021 [cit. 12. března 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=185756>

Konečná podoba novely ponechala 14 volebních obvodů, mezi něž se rozdělují mandáty pomocí Hareovy kvóty s metodou největších zbytků. V prvním skrutiniu se na krajské úrovni užije Imperialiho kvóta, která rozdělí většinu mandátů mezi kandidující strany. Ve druhém skrutiniu se na celostátní úrovni rozdělí zbylé mandáty pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty v kombinaci s metodou největších zbytků. Novela také zavedla novou úpravu uzavíracích klauzulí pro koalice politických stran a hnutí: pro dvoučlenné koalice 8 %, tří a vícečlenné koalice 11 %.¹⁰³ Pro vstup jednotlivých stran nebo hnutí novela ponechala 5 % hranici tak, jak tomu bylo v předchozí úpravě.

Existuje několik důvodů pro konání volební reformy. Mohou být způsobeny politickou krizí, kdy politický systém nedokáže produkovat silné, stabilní a akceschopné vlády. Dále mohou reagovat na vnější zásah Ústavního soudu nebo mohou být vyvolány uměle aktuálně vládnoucí stranou jakožto politický nástroj pro oslabení menších stran, jak tomu bylo v roce 2000. Cíle volební reformy se mohou lišit v závislosti na konkrétních podmínkách a potřebách daného politického systému, avšak některé z nejčastějších cílů zahrnují zajištění rovnosti hlasů všech voličů a aby systém nediskriminoval určité skupiny voličů, dále zvýšení vlivu voličů především skrze většího zapojování do rozhodování o kandidátech prostřednictvím přednostního hlasování. Dalším cílem může být požadavek na zvýšení stability a akceschopnosti vlády, která bude mít širokou podporu nejen u voličů, ale i v parlamentu.

¹⁰³ §49 odst.1 zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky

3. Vliv volebního systému na stranický systém ve sněmovních volbách v roce 2021

Nový volební systém, zavedený novelou volebního zákona v roce 2021, byl poprvé pro volby využit na podzim téhož roku. Novou úpravou se mělo dosáhnout výsledků, které měly být více proporční než ty, kterých by se dosáhlo za využití předchozího volebního systému. Cílem této kapitoly je analyzovat postup při rozdělování mandátů při volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2021 a následný výsledek porovnat se simulací výsledků, které by vyšly při užití předchozí matematické formule.

Tato kapitola je rozdělena na dvě části, přičemž první z nich je zaměřena na porovnání jednotlivých úprav. První úprava představuje starý volební systém, který byl platný od roku 2002 do roku 2021, kdy nálezem Ústavního soudu došlo ke zrušení jeho podstatných částí. Druhá úprava představuje nový volební systém, zavedený zákonem č. 189/2021 Sb.¹⁰⁴ Druhá část kapitoly rozebírá výsledky voleb v roce 2021 v kontextu proporcionality a rozdílů ve výsledném rozdělení mandátů pomocí staré a nové úpravy volebního systému.

3.1 Porovnání úpravy volebních systémů

Při porovnání vlivů volebních systémů se práce zabývá základními proměnnými, které jsou stěžejní pro výpočet výsledků, a o kterých se v souvislosti s novelou nejvíce debatovalo. První proměnnou je počet volebních obvodů, dále uzavírací klauzule, počet skrutinií a volební (matematická) formule pro přepočítání hlasů na mandáty.

	Předchozí úprava od 2002	Nová úprava od 2021
Počet obvodů	14 volebních krajů	14 volebních krajů
Uzavírací klauzule	5 % základní 10 % dvoučlenná koalice 15 % tříčlenná koalice 20 % čtyř a více členná koalice	5 % základní 8 % dvoučlenná koalice 11 % tří a více členná koalice
Počet skrutinií	1	2
Přidělování mandátů mezi kraje	Hareova kvóta s metodou největších zbytků	Hareova kvóta s metodou největších zbytků

¹⁰⁴ Zákon č. 189/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Volební formule	D'Hondtův volební dělitel	Imperialiho kvóta (1. skrutinium) Hagenbach-Bischoffova kvóta (2. skrutinium) v kombinaci s metodou největších zbytků
------------------------	---------------------------	---

Tabulka č. 1: porovnání starého a nového volebního systému

Zdroj: Vlastní vypracování

V tabulce č. 1 je porovnán starý volební systém, využívaný pro sněmovní volby konané v letech 2002 až 2017 s novým volebním systémem, použitým pro volby v roce 2021. Shodná zůstala úprava počtu volebních obvodů a postupu pro alokaci poslaneckých mandátů mezi ně. Úprava tak počítá s existencí celkem čtrnácti volebních krajů, které jsou shodné s vyššími územně samosprávnými celky.¹⁰⁵ Pro výpočet množství rozdělovaných mandátů mezi kraje se použije „jednoduchá“ Hareova kvóta, která pracuje s podílem volebních hlasů a počtem mandátů. Můžeme vidět, že nová úprava se dotkla uzavíracích klauzulí pro kandidující koalice stran. Dřívější úprava, tzv. aditivní klauzule, byla nahrazena novou úpravou s nižšími hodnotami pro dvoučlenné a tříčlenné koalice, přičemž vyšší hranice pro čtyřčlenné koalice byla úplně zrušena. Nově se čtyř a více členné koalice počítají podle úpravy pro tříčlenné koalice. Tato úprava umožňuje rovnější vstup koalic do Parlamentu, čímž reaguje na velký volební náleží Ústavního soudu.¹⁰⁶

Další změny proběhly v metodě přepočtu hlasů na mandáty spolu s počtem skrutinií. Stará úprava hlasy přerozdělovala v průběhu jednoho skrutinia, a to pomocí d'Hondtova dělitele, který je považován za bezesporu jedinou metodu největšího průměru¹⁰⁷. Oproti tomu nová úprava volebního zákona počítá s konáním dvou skrutinií, přičemž v prvním skrutiniu se rozdělují mandátů na úrovni krajů, a to za využití kvóty Imperiali. Druhé skrutinium se pak koná na celorepublikové úrovni, kdy se na základě zbylých hlasů rozdělují mandáty pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty spolu s metodou největšího zbytku.

Původnímu volebnímu systému bylo vyčítáno, že znevýhodňuje malé strany, jejichž procentuální zisk hlasů se pohybuje na hranici uzavírací klauzule. Na úkor těchto stran pak naopak měla profitovat vítězná strana, jejíž zisk mandátů byl silně nadreprezentován. Nejvýrazněji se to projevilo ve volbách roku 2017, kdy se do Poslanecké sněmovny dostal velký počet stran a stranický systém byl velice fragmentován. Nová úprava má těmto nerovnostem

¹⁰⁵ § 26 zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu ČR

¹⁰⁶ Nález sp. zn. Pl. ÚS 44/17 ze dne 2. února 2021

¹⁰⁷ LEBEDA: *Hlavní proměnné ...*: str. 436

zamezit zavedením nové matematické formule a druhého skrutinia, které by mělo vyrovnat nerovnosti z malých volebních obvodů a zajistit tak více proporční výsledky.

3.2 Analýza výsledků voleb z roku 2021

Ve sněmovních volbách v roce 2021 kandidovalo v České republice celkem 22 politických subjektů, z nichž se do prvního skrutinia probojovaly celkem čtyři: vítězná koalice stran ODS, KDU-ČSL a TOP 09 (SPOLU), hnutí ANO, koalice strany Piráti a hnutí Starostové a nezávislí (STAN) a strana Svoboda a přímá demokracie (SPD). Tyto strany získaly ve všech krajích dohromady 4 305 731 platných hlasů z celkového počtu 5 375 090.

Proces rozdělování mandátů by se dal u nové i staré úpravy rozdělit do dvou základních fází. První fází je rozdělování mandátů na celorepublikové úrovni mezi jednotlivé volební kraje, v druhé fázi pak dochází k rozdělení přidělených mandátů v kraji mezi jednotlivé strany. První fáze je u obou úprav totožná a využívá pro výpočet tzv. republikové mandátové číslo¹⁰⁸, které se vypočítá podílem všech platných odevzdaných hlasů celkovým počtem poslaneckých mandátů. Takto vypočtené republikové mandátové číslo se využívá pro přidělování mandátů v jednotlivých volebních krajích pomocí Hareovy kvóty. Počet platných hlasů v kraji dělíme republikovým mandátovým číslem, výsledná hodnota pak představuje počet mandátů připadajících tomuto kraji. Jak můžeme vidět v tabulce č. 2 přílohy, v prvním kole se pomocí kvóty rozděleno celkem 194 mandátů. V případě nerozdělení všech mandátů se využije metoda největších zbytků, kdy se zbylé mandáty přidělí postupně těm stranám, které disponují největším zbytkem. Zákon počítá i s variantou, kdy by došlo ke shodě zbytku – v tom případě rozhoduje los.¹⁰⁹ Při posuzování Hareovy kvóty z hlediska proporcionality je její významnou nevýhodou neschopnost rozdělit všechny mandáty a ponechání velkého počtu mandátů k rozdělení až v následujícím druhém výpočtu nejčastěji realizovaném metodou největších zbytků.¹¹⁰ Tato vlastnost se významněji projevuje v malých volebních obvodech a také se zvyšujícím s větší fragmentací stranického systému.¹¹¹ V krajních situacích, kdy kandiduje větší počet stran, může dojít ke zvýhodňování malých stran.¹¹²

V druhé fázi se již úprava výrazně liší. Nový volební systém pracuje s dvěma skrutinii, kdy v prvním skrutiniu dochází k rozdělování mandátů jednotlivým stranám na krajské úrovni za využití Imperialiho kvóty. Imperialiho kvóta vychází z principu, že počet hlasů v kraji dělí

¹⁰⁸ Republikové mandátové číslo představuje množství hlasů, které je v celostátním průměru nutné získat pro získání jednoho mandátu.

¹⁰⁹ §48 odst. 3 zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky

¹¹⁰ LEBEDA: *Proporcionalita volebních formulí...*, s. 891

¹¹¹ Tamtéž

¹¹² Tamtéž, s. 893

počtem mandátů v kraji navýšeným o dvojku. Tím, že uměle přidá dva mandáty zajišťuje rozdělení většího počtu mandátů během prvního skrutinia. První skrutinium pracuje s podílem počtu hlasů strany v kraji a kvóty, která představuje krajské volební číslo¹¹³ (viz tabulka č. 4 přílohy). Strana pak získává takový počet mandátů, kolikrát se krajské volební číslo obsáhne do celkového počtu hlasů strany v kraji. V tabulce č. 5 přílohy můžeme vidět model rozdělení mandátů v prvním skrutiniu ve volbách 2021, ve kterém došlo k rozdělení celkem 199 mandátů z celkových 200. Druhé skrutinium rozděluje nepřidělené mandáty na celorepublikové úrovni pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty za využití metody největších zbytků. Hagenbach-Bischoffova kvóta se od té Imperialiho liší tím, že k děliteli přičítá jedničku. Výpočet podílu zbytků převedených z prvního skrutinia a počtem převedených mandátů, navýšeným o jedničku, se získá republikové volební číslo. Tímto číslem se pak dělí celkové zbytky hlasů stran z prvního skrutinia (viz tabulka č. 6 přílohy). V našem případě se ve druhém skrutiniu rozděloval pouze jeden mandát, což zapříčinilo vysokou hodnotu kvóty a nepřidělení tohoto mandátu žádné straně. Tento mandát byl následně přidělen pomocí metody největších zbytků té straně, která vykazovala celostátně největší zbytek. Celkové rozdělení mandátů během prvního i druhého skrutinia vyobrazuje tabulka č. 8 přílohy.

Oproti nové úpravě, stará úprava mandáty rozdělovala během jediného skrutinia, a to za využití d'Hondtova dělitele. Řadou dělitelů se dělí počet platných hlasů jednotlivých stran ve volebním kraji a mandáty se následně přidělují postupně těm stranám, které vykazují největší průměr hlasů na mandát, a to až do počtu, kolik bylo kraji přiřazeno mandátů. Výsledné rozdělení mandátů mezi strany v jednotlivých krajích vyobrazuje tabulka č. 9 přílohy. Při využití volebních dělitelů nevznikají problémy se zbytkovými hlasy a nepřidělenými mandáty.

Výsledky voleb v roce 2021 přepočítané pomocí staré úpravy, která využívala d'Hondtova dělitele, se liší celkem o dva přidělené mandáty. V tabulce č. 2 můžeme vidět celkový zisk mandátů stran za užití staré úpravy využívající d'Hondtova dělitele v porovnání s novou úpravou zavádějící Imperialiho a Hagenbach-Bischoffovu kvótu. Strana SPD a koalice Piráti a STAN by získaly každá o mandát více. O tyto dva mandáty by pak naopak přišlo hnutí ANO.

		d'Hondtův dělitel		I + H-B kvóta	
strana	% zisk hlasů	zisk mandátů	% zisk	zisk mandátů	% zisk

¹¹³ Krajské volební číslo se vypočítává vydělením součtu platných hlasů stran postupujících do prvního skrutinia v daném kraji počtem mandátů přidělených kraji pomocí Hareovy kvóty zvýšeném o dvojku. Hodnota krajského volebního čísla je tak závislá na celkovém počtu odevzdaných hlasů v kraji a velikosti volebního kraje. Z tohoto důvodu se mohou hodnoty krajského volebního čísla mezi jednotlivými kraji výrazně lišit.

SPD	9,56 %	21	10,50 %	20	10
SPOLU	27,79 %	71	35,50 %	71	35,50 %
Piráti+STAN	15,62 %	38	19 %	37	18,50 %
ANO	27,12 %	70	35 %	72	36 %

Tabulka č. 2: Reálný procentuální zisk hlasů politických subjektů v porovnání s procentuálními zisky mandátů jednotlivých metod a jejich rozdíl

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ

V tabulce č. 2 lze také vidět, že nový systém přinesl paradoxní situaci, kdy vítězná koalice SPOLU, která získala nejvíce platných hlasů, nezískala nejvyšší počet mandátů. K tomuto jevu došlo v důsledku rozdělení území do čtrnácti různě velkých volebních obvodů, kdy v menších krajích dochází k nižší hodnotě kvóty (viz tabulka č.4 přílohy) a tudíž je „jednodušší“ v nich získat mandát. Ve volebním obvodu hlavního města Prahy krajské volební číslo činí 21 265 hlasů, naproti tomu v nejmenším Karlovarském kraji činí pouhých 14 944 hlasů. To způsobuje, že strana, která v Karlovarském kraji dosáhne na zisk mandátu, by v Praze mandát nezískala. To se promítá také do celkové váhy voličských hlasů. Jelikož hnutí ANO uspělo více v menších obvodech než koalice SPOLU, tak celkově potřebovalo pro mandáty získat méně hlasů. Tyto rozdíly můžeme vidět v tabulce č. 3, která vyobrazuje kolik hlasů musela strana získat pro jeden mandát.

IK – H-B kvóta	celkem hlasů	mandáty	počet hlasů na mandát
SPD	513910	20	25 696
SPOLU	1 493 905	71	21 041
PIRÁTI + STAN	839 776	37	22 697
ANO	1 458 140	72	20 252
d'Hondt	celkem hlasů	mandáty	počet hlasů na mandát
SPD	513910	21	24472
SPOLU	1 493 905	71	21041
PIRÁTI + STAN	839 776	38	22099
ANO	1 458 140	70	20831

Tabulka č. 3: Počet hlasů jednotlivých subjektů na mandát

Zdroj: vlastní zpracování za využití dat ČSÚ

Zatímco u aktuální úpravy maximální rozdíl váhy hlasu na mandát činí celkem 5 444 hlasů, při užití d'Hondtova dělitele tento rozdíl činí 3 641 hlasů, což je ve výsledku rozdíl 1 803 hlasů

mezi jednotlivými metodami. Měření váhy voličova hlasu by tedy vycházelo proporčněji za využití staré volební úpravy.

Problém disproporcionality voleb v roce 2021 způsobuje více faktorů. Prvním z nich je skutečnost, že sice se do sněmovny dostalo celkem sedm stran, ale jejich uskupení do koalic zapříčinilo, že se mandáty rozdělovaly pouze mezi čtyři subjekty. S takto nízkou úrovní fragmentace stranického systému vznikl problém již v prvním skrutiniu, kdy metoda Imperialiho kvóty rozdělila většinu mandátů již na krajské úrovni a do druhého kola postoupil k rozdělení jen jeden mandát, který nestačil na dorovnání disproporce z prvního skrutinia v malých obvodech. Při druhém skrutiniu došlo zároveň ke značnému propadnutí hlasů těch stran, jimž nebyl mandát přidělen, čímž nedošlo k naplnění funkce druhého skrutinia, které má právě s těmito hlasy pracovat s cílem větší proporcionality.

Druhým faktorem je ponechání 14 různě velkých volebních krajů. Zavedení menších volebních obvodů má tu výhodu, že dochází k prostupnosti mezi regionální a celostátní politikou a jednotliví poslanci mohou kandidovat za své kraje. Navíc tím dochází k decentralizaci, kdy o volebních výsledcích nerozhoduje pouze jedno „nejsilnější“ území. Jejich značnou nevýhodou je ale nerovnost při rozdělování mandátů. Tato vlastnost se nejvýrazněji projevuje právě v malých volebních obvodech, ve kterých výsledky vykazují největší disproporcionalitu. Na výsledcích z roku 2021 se to projevilo výrazně v kraji Karlovarském, který představuje nejmenší obvod. Rozdělovalo se v něm celkem 5 mandátů mezi čtyři strany, což vedlo k výsledku, kdy koalice SPOLU, která získala v tomto kraji přes 25 % hlasů, získala 1 mandát stejně jako strana SPD, která získala o téměř 10 % hlasů méně.

Lze tedy shrnout, že změna volebního systému ve volbách v roce 2021 dala z pohledu na rozdělení mandátů mezi strany více disproporční výsledek, než by tomu bylo za úpravy staré. V porovnání se starým volebním systémem, který využíval d'Hondtovu metodu, byly výsledky o třetinu méně proporční.¹¹⁴Není to způsobeno ale jen samotnou úpravou volebního systému. Do proporcionality významně zasáhly i samotné výsledky voleb, a to především kolik politických subjektů postoupilo do prvního skrutinia či geografické rozložení hlasů pro jednotlivé strany v krajích v kombinaci s jejich rozdílnou velikostí.

¹¹⁴ GURYČOVÁ, Kristýna. „Vyšší spravedlnosti“ se podle Lebedy ve volbách nedosáhlo. „Jedna zkušenost nestačí,“ říká Rychetský [online] irozhlas.cz [cit. 27. března 2023]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/volby-prepocet-hlasu-na-mandaty-hnuti-ano-spolu-lebeda-rychetsky-novy-system_2110150500_kno

Závěr

Tato bakalářská práce se zabývá volebními systémy v souvislosti se zkoumáním jejich vlivu na stranický systém a změn v důsledku volebních reforem, a to se zaměřením na výsledky voleb z roku 2021. V první kapitole práce byly charakterizovány jednotlivé volební systémy, a to v kontextu s teoretickým uchopením vlivu volebních systémů na ty stranické, především z pohledu Duvergerových zákonů, představujících politologický přístup a z pohledu konfliktních linií, jež představují sociologický přístup. Dále byly v kapitole představeny základní proměnné proporčních volebních systémů, kterými jsou: velikost volebních obvodů, uzavírací klauzule, počet a charakter skrutinií a volební (matematické) formule, mezi které řadíme kvóty a dělitele. Druhá část práce se věnovala vývoji volebního systému v České republice pro volby do Poslanecké sněmovny. V České republice proběhlo od roku 1989 několik pokusů o reformu volebního systému, z nichž některé byly implementovány do volebního zákonodárství. Tyto pokusy zpravidla souvisely s převzetím moci nově ustavených vlád, které se snažily v důsledku volebních výsledků upravit systém tak, aby jeho výsledky byly v dalších volbách více proporční. V závěru teoretické části byla představena poslední volební reforma z roku 2021, a to v kontextu nálezu Ústavního soudu a následných vládních návrhů reformy. Analytická část práce navazovala na reformu z roku 2021 pak a porovnávala proces rozdělování mandátů mezi subjekty pomocí předchozí a aktuální úpravy volebního systému v kontextu proporcionality.

V úvodu práce byla stanovena následující výzkumná otázka:

Jaký vliv na výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky roku 2021 měla nová úprava volebního systému?

V analytické části byly proto porovnány zisky mandátů jednotlivých stran, které v roce 2021 postoupily do prvního skrutinia. Porovnáno bylo rozdělení mandátů za využití nové úpravy, která pro rozdělení hlasů zavádí dvě skrutinia, přičemž v prvním se uplatňuje Imperialiho kvóta a v druhém pak Hagenbach-Bischoffova kvóta a rozdělení mandátů, ke kterému by došlo za využití předchozí matematické formule d'Hondtova dělitele, který byl zrušen v důsledku jeho údajné disproporcionality v předešlých sněmovních volbách, kdy znevýhodňoval malé strany. Z uvedeného srovnání zisku mandátů můžeme vyhodnotit, že nová úprava volebního systému, která měla zajistit větší proporcionalitu výsledků, paradoxně vykazala vyšší míru proporcionality. Stalo se tak v důsledku velkého rozdílu při rozdělování mandátů na krajské úrovni, kdy v menších obvodech stačilo k zisku mandátu podstatně méně hlasů než ve velkých obvodech. Pro vyrovnání disproporcionality prvního skrutinia bylo do

úpravy zavedeno rozdělování zbylých mandátů na celostátní úrovni ve druhém skrutiniu. Jelikož ale kvóta Imperiali v prvním skrutiniu pustila do druhého skrutinia pouze jeden mandát, tak se nerovnosti nepodařilo vyrovnat. V souvislosti s tím došlo i k propadnutí velkého množství hlasů. Disproporcionalitu lze sledovat i na analýze celkové váhy voličova hlasu, kdy maximální rozdíl mezi počtem hlasů na jeden mandát u stran byl celkem 5 444 hlasů. Naproti tomu u d'Hondtovy formule tento rozdíl činil „pouhých“ 3 641 hlasů, což je značně méně.

V případě voleb v roce 2021 volební reforma nepřinesla zamýšlený výsledek. Vliv změny volební formule můžeme naopak hodnotit jako špatný, protože přinesl více disproporční výsledek, než by tomu bylo při užití předešlého volebního systému. Nelze však ale kategoricky říct, že nová úprava volebního systému nedokáže v jiných volbách přinést více proporční výsledky. Do výsledné proporcionality se promítá mnoho intervenujících prvků, které nelze při přijímání volebního zákonodárství předjímat. Těmito prvky jsou například geografické rozložení hlasů nebo výsledná fragmentace stranického systému. Právě počet stran postupujících do prvního skrutinia způsobil, že Imperialiho kvóta rozdělila téměř všechny hlasy během prvního skrutinia a druhé skrutinium tak nedokázalo vyrovnat disproporci výsledků především v malých obvodech. Imperialiho kvóta byla do nové úpravy zavedena z důvodu předchozí velké fragmentace stranického systému (zejména v předešlých volbách v roce 2017) a zákonodárci nemohli předpokládat, že volby 2021 budou v prvním skrutiniu rozdělovat hlasy pouze mezi čtyři subjekty. Přínos nové volební úpravy ukážou nejspíše až volby v následujících letech. Pokud se bude opakovat její disproporcionalita výsledků, bude na zákonodárcích, jak se k tomu postaví a zda se pustí do další změny volebního zákonodárství či ne.

Přílohy

Seznam příloh:

Tabulka č. 1: Zisk hlasů stran postupujících do prvního skrutinia

Tabulka č. 2: Rozdělení mandátů mezi kraje

Tabulka č. 3: Zisk platných hlasů politických subjektů v krajích a celkový zisk hlasů v ČR

Tabulka č. 4: Krajské volební číslo

Tabulka č. 5: Zisk mandátů v krajích v prvním skrutiniu

Tabulka č. 6: Zbytkové hlasy po prvním skrutiniu

Tabulka č. 7: Zisk mandátů ve druhém skrutiniu

Tabulka č. 8: Celkový zisk mandátů po prvním a druhém skrutiniu

Tabulka č. 9: Simulace zisku mandátů pomocí d'Hondtovy metody

Tabulka č. 10: Porovnání zisku mandátů podle první metody využívající Imperialiho kvótu a Hagenbach-Bischoffovu kvótu v kombinaci s metodou největších zbytků a druhé metody využívající d'Hondtova dělitele

Název strany / koalice	Platné hlasy	% zisk	uzavírací klauzule
SPD	513 910	9,56	5 %
SPOLU	1 493 905	27,79	11 %
PIRÁTI + STAN	839 776	15,62	8 %
ANO 2011	1 458 140	27,12	5 %

Tabulka č. 1: Zisk hlasů stran postupujících do prvního skrutinia

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ

Volební kraj	Počet hlasů	Počet mandátů	Zbytek dělení	Dopočet mandátů	Celkem mandátů
Hl. m. Praha	627 399	23	9 274	0	23
Středočeský	706 634	26	7 884	0	26
Jihočeský	335 839	12	13 339	1	13
Plzeňský	289 679	10	20 929	1	11
Karlovarský	130 303	4	22 803	1	5
Ústecký	377 126	14	876	0	14
Liberecký	221 549	8	6 549	0	8
Královéhradecký	294 415	10	25 665	1	11
Pardubický	273 992	10	5 242	0	10
Vysočina	277 194	10	8 444	0	10

Jihomoravský	624 290	23	6 165	0	23
Olomoucký	324 828	12	2 328	0	12
Zlínský	313 215	11	17 590	1	12
Moravskoslezský	578 627	21	14 252	1	22
Celkem	5 375 090	194	161 340	6	200

Tabulka č. 2: Rozdělení mandátů mezi kraje

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ

Strana	SPD	SPOLU	Piráti+STAN	ANO 2011	Celkem kraj
Hl. m. Praha	28 859	251 090	142 100	109 588	531 637
Středočeský	55 105	203 091	137 532	176 100	571 828
Jihočeský	30 183	97 698	45 357	89 509	262 747
Plzeňský	28 874	76 994	40 210	84 107	230 185
Karlovarský	16 629	26 355	18 546	43 081	104 611
Ústecký	44 774	74 565	52 797	134 322	306 458
Liberecký	24 384	50 464	47 350	59 515	181 713
Královéhradecký	26 661	84 166	44 551	79 463	234 841
Pardubický	25 673	78 163	38 628	73 556	216 020
Vysočina	24 729	77 631	37 451	74 113	213 924
Jihomoravský	58 427	187 497	88 601	158 362	492 887
Olomoucký	39 759	79 715	40 124	96 714	256 312
Zlínský	35 662	87 019	42 117	84 534	249 332
Moravskoslezský	74 191	119 457	64 412	195 176	453 236
Celkem ČR	513 910	1 493 905	839 776	1 458 140	

Tabulka č. 3: Zisk platných hlasů politických subjektů v krajích a celkový zisk hlasů v ČR

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ

Volební kraj	Počet hlasů stran postupujících do 1. skrutinia	Počet mandátů zvýšený o 2	Krajské volební číslo
Hl. m. Praha	531 637	25	21 265
Středočeský	571 828	28	20 422
Jihočeský	262 747	15	17 516
Plzeňský	230 185	13	17 707
Karlovarský	104 611	7	14 944

Ústecký	306 458	16	19 154
Liberecký	181 713	10	18 171
Královéhradecký	234 841	13	18 065
Pardubický	216 020	12	18 002
Vysočina	213 924	12	17 827
Jihomoravský	492 887	25	19 715
Olomoucký	256 312	14	18 308
Zlínský	249 332	14	17 809
Moravskoslezský	453 236	24	18 885

Tabulka č. 4: Krajské volební číslo

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ

Strana	SPD	SPOLU	Piráti STAN	ANO 2011	celkem mandátů
Hl. m. Praha	1	11	6	5	23
Středočeský	2	9	6	8	25
Jihočeský	1	5	2	5	13
Plzeňský	1	4	2	4	11
Karlovarský	1	1	1	2	5
Ústecký	2	3	2	7	14
Liberecký	1	2	2	3	8
Královéhradecký	1	4	2	4	11
Pardubický	1	4	2	3	10
Vysočina	1	4	1	4	10
Jihomoravský	2	9	4	8	23
Olomoucký	1	4	2	5	12
Zlínský	2	4	2	4	12
Moravskoslezský	3	6	3	10	22
Celkem ČR	20	70	37	72	199

Tabulka č. 5: Zisk mandátů v krajích v prvním skrutiniu

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ

Volební kraj	SPD	SPOLU	Piráti+STAN	ANO	Celkem
Hl. m. Praha	7594	17175	14510	3263	42542
Středočeský	14261	19293	15000	12724	61278
Jihočeský	12667	10118	10325	1929	35039
Plzeňský	11167	6166	4796	13279	35408
Karlovarský	1685	11411	3602	13193	29891
Ústecký	6466	17103	14489	244	38302

Liberecký	6213	14122	11008	5002	36345
Královéhradecký	8596	11906	8421	7203	36126
Pardubický	7671	6155	2624	19550	36000
Vysočina	6902	6323	19624	2805	35654
Jihomoravský	18997	10062	9741	642	39442
Olomoucký	21451	6483	3508	5174	36616
Zlínský	44	15783	6499	13298	35624
Moravskoslezský	17536	6147	7757	6326	37766
Celkem ČR	141250	158247	131904	104632	536033

Tabulka č. 6: Zbytkové hlasy po prvním skrutiniu

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ

strana	zbytky hlasů	Hagenbach-Bischoffova kvóta	Metoda největších zbytků
SPD	141 250	0	0
SPOLU	158 247	0	1
Piráti+STAN	131 904	0	0
ANO	104 632	0	0

Tabulka č. 7: Zisk mandátů ve druhém skrutiniu

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ

strana	1. skrutinium	2. skrutinium	celkem
SPD	20	0	20
SPOLU	70	1	71
Piráti+STAN	37	0	37
ANO	72	0	72
celkem	199	1	200

Tabulka č. 8: Celkový zisk mandátů po prvním a druhém skrutiniu

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ

Volební kraj	SPD	SPOLU	Piráti+STAN	ANO	Mandáty v kraji
Hl. m. Praha	1	11	6	5	23
Středočeský	2	10	6	8	26
Jihočeský	1	5	2	5	13
Plzeňský	1	4	2	4	11
Karlovarský	1	1	1	2	5
Ústecký	2	3	2	7	14
Liberecký	1	2	2	3	8
Královéhradecký	1	4	2	4	11

Pardubický	1	4	2	3	10
Vysočina	1	4	2	3	10
Jihomoravský	2	9	4	8	23
Olomoucký	2	4	2	4	12
Zlínský	2	4	2	4	12
Moravskoslezský	3	6	3	10	22
Celkový zisk	21	71	38	70	200

Tabulka č. 9: Simulace zisku mandátů pomocí d'Hondtovy metody

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ a vlastního vypočítání

	SPD		SPOLU		Piráti+STA N		ANO		celkem
	I-HB	d'H	I-HB	d'H	I-HB	d'H	I-HB	d'H	
Volební kraj									
Hl. m. Praha	1	1	11	11	6	6	5	5	23
Středočeský	2	2	10	10	6	6	8	8	26
Jihočeský	1	1	5	5	2	2	5	5	13
Plzeňský	1	1	4	4	2	2	4	4	11
Karlovarský	1	1	1	1	1	1	2	2	5
Ústecký	2	2	3	3	2	2	7	7	14
Liberecký	1	1	2	2	2	2	3	3	8
Královéhradecký	1	1	4	4	2	2	4	4	11
Pardubický	1	1	4	4	2	2	3	3	10
Vysočina	1	1	4	4	1	2	4	3	10
Jihomoravský	2	2	9	9	4	4	8	8	23
Olomoucký	1	2	4	4	2	2	5	4	12
Zlínský	2	2	4	4	2	2	4	4	12
Moravskoslezský	3	3	6	6	3	3	10	10	22
Celkem	20	21	71	71	37	38	72	70	200

Tabulka č. 10: Porovnání zisku mandátů podle první metody využívající Imperialiho kvótu a Hagenbach-Bischoffovu kvótu v kombinaci s metodou největších zbytků a druhé metody využívající d'Hondtova dělitele

Zdroj: vlastní vypracování za využití dat ČSÚ

Seznam zdrojů

Literatura

CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 455 s.

DUVERGER, Maurice. *Politické strany*. Praha: Karolinum, 2016, 492 s.

CHARVÁT, Jakub. *Politika volebních reforem v ČR po roce 1989*. Praha: Grada, 2013, 232 s.

CHYTILEK, Roman a kol. *Volební systémy*. 4. vydání. Praha: Portál, 2009, 376 s.

NOVÁK, Miroslav (ed.). *Strany, volby a demokracie: od Duvergera k Sartorimu a dále*. Praha: SLON, 2016, 516 s.

SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství*. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků. Praha: SLON, 2001, 238 s.

SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005, 466 s.

STRMISKA, Maxmilián a kol. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, 728 s.

Právní předpisy

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Ústavní zákon č. 542/1992 Sb. o zániku České a Slovenské Federativní Republiky

Rozhodnutí prezidenta republiky č. 611/2020 Sb., ze dne 28. prosince 2020, o vyhlášení voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky

Zákon č. 189/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů

Zákon č. 47/1990 Sb., o volbách do Federálního shromáždění

Zákon č. 54/1990 Sb., České národní rady o volbách do České národní rady

Zákon č. 75/1948 Sb., o volbách do Národního shromáždění

Zákon č. 94/1992 Sb., České národní rady, kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 54/1990 Sb., o volbách do České národní rady, ve znění zákonů České národní rady č. 221/1990 Sb. a č. 435/1991 Sb.

Judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 2. února 2021, sp. zn. Pl. ÚS 44/17

Nález Ústavního soudu ze dne 24. ledna 2001, sp. zn. Pl. ÚS 42/2000 (N 16/21 SbNU 113)

Internetové zdroje

Český statistický úřad. *Metody pro přepočet hlasů na mandáty používané v ČR ve volbách od roku 1990* [online]. czso.cz [cit. 19. března 2023]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/metody_pro_prepecet_hlasu_na_mandaty

Český statistický úřad. *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 8. 10. – 9. 10. 2021.* [online] volby.cz [cit. 6. března 2023]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps2021/ps?xjazyk=CZ>

Český statistický úřad. *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 02. 06. – 03. 06. 2006.* [online] volby.cz [cit. 2. března 2023]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps2006/ps?xjazyk=CZ>

Český statistický úřad. *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 20. 10. – 21. 10. 2017.* [online] volby.cz [cit. 2. března 2023]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps2017nss/ps?xjazyk=CZ>

Election (noun) [online]. oxfordlearnersdictionaries.com [cit. 18. února 2023]. Dostupné z: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/election>

GURYČOVÁ, Kristýna. „Vyšší spravedlnosti“ se podle Lebedy ve volbách nedosáhlo. „Jedna zkušenost nestačí“ říká Rychetský. [online] irozhlas.cz, 15. října 2021 [cit. 27. března 2023]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/volby-prepecet-hlasu-na-mandaty-hnuti-ano-spolu-lebeda-rychetsky-novy-system_2110150500_kno

CHARVÁT, Jakub. Arend Lijphart jako teoretik volebních systémů. *Slovenská politologická revue*. [online], 2009, roč. 9, č. 1, s. 89-100 [cit. 20. února 2023]. Dostupné z: http://sjps.fsvucm.sk/Articles/09_1_5.pdf

CHARVÁT, Jakub. Proporcionalita volebních výsledků: měření, problémy, vlivy. *Slovenská politologická revue*. [online], 2010, roč. 10, č. 1, s. 2-38 [cit. 15. března 2023]. Dostupné z: http://sjps.fsvucm.sk/Articles/10_1_1.pdf

KLÍMA, Michal. Poměrný „nepoměrný“ volební systém po novelizaci zákona o volbách do Parlamentu ČR. *Politologický časopis / Czech Journal of Political Science* [online], 2000, roč. 1, č. 4, s. 334-360 [cit. 11. března 2023]. Dostupné z: <https://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2000/4/2000-4-2-K1%C2%B0ma-Pom%C5%8Drn%C5%BE%20nepom%C5%8Drn%C5%BE%20volebn%C2%B0%20syst%C4%81m.pdf>

KLÍMA, Michal. Volební reforma v České republice v letech 1998–2000. *Politologický časopis* [online], 2000, roč. 1, č. 3, s. 223-241 [cit. 11. března 2023]. Dostupné z:

<https://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2000/3/2000-3-2-K1%C2%B0ma-Volebn%C2%B0%20reforma%20v%20%C2%A8esk%C4%81%20republice%20v%20letech%201998-2000.pdf>

Koaliční smlouva uzavřená mezi ODS, KDU-ČSL a SZ ze dne 28. prosince 2006. [online] icv.vlada.cz [cit. 3. března 2023]. Dostupné z: <https://icv.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/mirek-topolanek-2/3Ksmlouva.pdf>

KOUBEK, Martin. Rekonstrukce konceptu konfliktních linií ve vztahové perspektivě.

Politologický časopis [online], 2008, č. 3, s. 219–241. Dostupné z:

https://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2008/3/Polcas_2008_3_pp_219_241.pdf

LEBEDA, Tomáš. Dopady dvoukolového většinového systému na reprezentaci stran v českém Senátu. *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review* [online], 2011, roč. 47, č. 2, s. 243–271 [cit. 20. února 2023]. Dostupné z: <https://esreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2011/02/02.pdf>

LEBEDA, Tomáš. Hlavní proměnné proporčních volebních systémů. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* [online], 2001, roč. 37, č.4, s. 425–448 [cit. 20. února 2023]. Dostupné z: <https://esreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2001/04/03.pdf>

LEBEDA, Tomáš. Proporcionalita volebních formulí poměrných systémů. *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review* [online], 2006, roč. 42, č. 5, s. 883–912 [cit. 15. března 2023]. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2006/05/03.pdf>

LEBEDA, Tomáš. Teorie reálné kvóty, alternativní přístup k měření volební proporcionality. *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review* [online], 2006, roč. 42, č. 4, s. 657–681 [cit. 15. března 2023]. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2006/04/03.pdf>

Návrh variant upravujících volební systém pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republik [online]. 2008 [cit. 3. března 2023]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/ma_rack7hpc76ix.doc

NOVÁK, Miroslav. Giovanni Sartori: politický sociolog pluralismu. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* [online], 2017, roč.53, č.2, s. 290–299 [cit. 19. února 2023]. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2017/02/10.pdf>

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Matematická metoda pro převod hlasu na mandáty* [online]. [psp.cz](https://www.psp.cz) [cit. 19. března 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=305>

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Organizace a průběh voleb do PS* [online]. [psp.cz](https://www.psp.cz) [cit. 19. března 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=300>

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. *Sněmovní tisk 1170/0* [online]. psp.cz, 8. volební období 2017-2021, [cit. 12. března 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=185756>

Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou [online]. vlada.cz, 9. července 1998 [cit. 5. března 2023]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Opozicni-smlouva.pdf>

Společné prohlášení delegací ODS a ČSSD ze dne 14. 1. 2000 [online]. vlada.cz, 26. ledna 2000 [cit. 5. března 2023]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Spolecne-prohlaseni-delegaci-ODS-a-CSSD.pdf>

STRMISKA, Maxmilián. Volební systémy a stranicko – politické soustavy: ”silné” volební systémy, stranické systémy a Sartoriho ”volební zákony”. *Středoevropské politické studie / Central European Political Studies Review* [online], <https://journals.muni.cz/>, 2001, roč. 3, č.4 [cit. 20. února 2023]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/3881/5399>

ŠPAČEK, Adam. *Máme nový volební zákon. Jaké byly jeho zamýšlené varianty?* [online]. pravo21.cz, 7. června 2021 [cit. 16. března 2023]. Dostupné z: https://pravo21.cz/pravo/mame-novy-volebni-zakon-jake-byly-jeho-zamyslene-varianty/#_ftn9

Ústavní soud. *Ústavní soud zrušil část volebního zákona pro porušení rovnosti volebního práva a sancí kandidujících stran* [online] usoud.cz, 3. února 2021 [cit. 11. března 2023]. Dostupné z: <https://www.usoud.cz/aktualne/ustavni-soud-zrusil-cast-volebniho-zakona-pro-poruseni-rovnosti-volebniho-prava-a-sanci-kandidujicich-stran>

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá volebními systémy a jejich vlivem na stranický systém v České republice v kontextu volebních reforem. Práce je členěna do tří kapitol. V první kapitole jsou představeny základní teoretické východiska volebních systémů. Druhá kapitola popisuje období volebních reforem v České republice, které jsou členěny do čtyř fází v průběhu let 1990 až 2021. Ve třetí kapitole jsou rozebrány výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2021 v kontextu změny volebního systému a proporcionality.

Klíčová slova

Volby, volební systém, stranický systém, volební reforma, Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, teorie, vliv, Česká republika

Abstract

This bachelor's thesis deals with electoral systems and their influence on the party system in the Czech Republic in the context of electoral reforms. This thesis is divided into three chapters. The first chapter introduces the basic theoretical background of electoral systems. The second chapter describes the period of electoral reforms in the Czech Republic, which are divided into four phases during the period 1990 to 2021. The third chapter discusses the results of the 2021 elections to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic in the context of the change in the electoral system and proportional representation.

Key words

Elections, electoral system, party system, electoral reform, Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic, theory, influence, Czech Republic